
Arvioita

Naiset, käsityö ja ammattikunnat

Maija Ojala: Protection, Continuity and Gender. Craft trade culture in the Baltic Sea Region (14th–16th centuries). Acta Universitatis Tampereensis 1974. Tampere University Press 2014. 340 s. ISBN 978-951-44-9573-1.

Maija Ojala tarkastelee väitöskirjassaan käsityöläiskulttuuria ja ammattikuntia neljässä Itämeren alueen kaupungissa eli Lyypekiissä, Riiassa, Tallinnassa ja Tukholmassa. Ojalan tarkoituksena on uudelleenarvioida ja selvittää pienyhteisöistä käytettyä aikalaisterminologiaa sekä tarkastella naisten elinkeinonharjoituksen ja yhteisöllisen osallistumisen mahdollisuuksia. Erytystä huomiota saavat ammattikuntien säännöt samoin kuin tiedot naisten, etenkin käsityöläisleskien, oikeudellisesta asemasta ja mahdollisuuksista osallistua taloudelliseen ja yhteisölliseen toimintaan.

Ojalan tutkimus yhdistää eri näkökulmia ja tarkastelutapoja; etualalla ovat sukupuolihistoriallinen lähestymistapa ja käsitehistoriallisen analyysin sävyjä toisinaan saava kvalitatiivinen tarkastelu. Tarkasteltava ajanjakso on varsin pitkä yltäen 1300-luvun puolivälistä noin vuoteen 1620.

Tutkimuksen peruselementit ovat kunnianhimoisia: peräti neljä eri kaupunkia, jotka vielä sijaitsevat eri maissa ja osaksi eri kielialueilla, samoin kuin pitkä tarkasteluajanjakso, joka ylittää perinteisen rajalinjan keskiajan ja varhaismodernin ajan ja niitä koskevan tutkimuksen välillä. Tällainen lähtökohta antaa hyvät mahdollisuudet yleisten rakenteiden ja paikallisten ominaispiirteiden samoin kuin jatkumoiden ja katkoksen havaitsemiselle.

Käsityöläiskulttuuriin painottuminen on tutkimuksellisesti relevanttia, koska suurin osa hansakaupunkien ja pohjoismaisten kaupunkien porvaristoa käsittelevästä aikaisemmasta tutkimuksesta on käsitellyt kauppiaita. Kauppiat ovatkin jättäneet enemmän tietoja itsestään käytettävissä oleviin lähteisiin. Käsityöläiset ja etenkin naiset ovat sitä vastoin vaikeammin tavoitettavissa. Laadullisen analyysin painottuminen on sekin olennaista, koska lähdeaineistoa – esimerkiksi ammattikuntasääntöjä ja kaupunginraatien pöytäkirjoja – on säilynyt epätasaisesti eri kaupungeista. Myös käsitteiden selvittäminen tai ainakin oman näkökannan muodostaminen aikalais- ja tutkimusterminologiaan on välttämätöntä jos siksi, että pienyhteisöjä oli useanlaisia ja niitä kuvattiin osin samoilla, osin erilaisilla käsitteillä. Siksi Ojala käy vuoropuhelua myös kauppiaiden yhteenliittymiä ja porvariston hengenharjoitukseen kes-

kittyneitä yhteisöjä koskevan tutkimuksen kanssa.

Ojala suuntaa päähuomionsa Lyypekkiin, jota koskeva lähdeaineisto on määrällisesti runsain, ja hän nimeää kaupungin tapausanalyysikseen, jota hän tarkastelee kautta linjan muun analyysin ohessa. Silti muutkin kolme kaupunkiyhteisöä ovat enimmäen aikaa mukana, ja Ojala tekee huomioita myös niiden käytäntöjen keskinäisistä eroavaisuuksista ja yhtäläisyyksistä.

Teoksen rakenne on systemaattinen. Pääkäsitteilyluvuissa keskitytään terminologiaan ja porvariston pienyhteisöjen olemukseen, naisleskien asemaan, ammatinharjoituksen jatkamis- ja periytymismahdollisuuteen sekä käsityöläisryhmän uusiutumiseen ja ammatinharjoitusoikeuden rajoittamispyrkimyksiin. Monissa paikoin nousee esiin jännite yhtäältä kirjoitettujen sääntöjen ja käytäntöjen ja toisaalta yksilön pyrkimysten ja kollektiivisten ihanteiden välillä.

Tarkastelu tuo esiin vaihtelun paitsi eri kaupunkien myös saman kaupungin sisällä: jotkut ammattikunnat määrittivät leskeksi jääneelle naiselle vuoden mittaisen elinkeinonharjoitusluvan, joillain toisilla ei ollut ainakaan kirjoitettua aikarajaa tai se saattoi olla esimerkiksi kolmekin vuotta; jotkut ammattikunnat antoivat leskelle luvan harjoittaa ammattia lastensa kanssa, toiset taas edellyttivät kissällin pestaamista. Joissain ammattikunnissa naisleskille ei asetettu

mitään rajoituksia, ei ainakaan kirjallisiin sääntöihin. Lisäksi useat säännöt käsittelivät naislesken uudelleenavioitumista ja hänen uuden miehensä ammatinharjoituksen mahdollisuutta. Naisleskillä oli siis virallisesti patriarkalisessa kulttuurissa useita eri vaihtoehtoja. Ojala nostaa esiin naisia, jotka olivat leskeksi jäätyään kyenneet harjoittamaan miehensä ammattia vuosikausia ja kaikesta päätellen ilman velvoitetta hoitaa elinkeinonharjoitus pojan tai kisällin tai uuden aviomiehen avulla tai kautta, vaikka sellaista virallisesti usein vaadittiinkin. Toki monet ajautuivat juuri näistä syistä ristiriitoihin ammattikuntien kanssa.

Tutkimuksessa sivutaan myös naisleskien mahdollisuutta osallistua pienyhteisöjen toimintaan kuten juhliin. Tämän ulottuvuuden tarkastelu on tärkeää, koska yhteisössä mukana oleminen oli vähintään yhtä tärkeää kuin ammatin harjoittaminen.

Ojalan väitöstyö tuo uutta tietoa käsityöammattien ja esimodernin urbaanin yrittäjäkulttuurin historiasta. Tulokset perustuvat laajaan otantaan, jonka läpikäynti on varmasti ollut aikaa vievää ja haasteellistakin vanhojen kieli- ja kätälöjen vuoksi. Ojala osoittaa myös kypsytyensä ja itsenäisyytensä olemalla aika ajoin, myös lopputuloksiin päästessään eri mieltä aikaisemman tutkimuksen kanssa: hän päätyy siihen, että vaikka naisten toimintaa käsityöläisinä selvästikin rajattiin ja säädeltiin, pohjimmaisena syynä eivät olleet patriarkaliset sukupuolihierarkiat, vaan ammattikuntien halu taata oman alansa toiminnan jatkuminen ja oman jäsenistönsä taloudellinen hyvinvointi. Juuri samasta syystä naisten oli aika ajoin mahdollista osallistua elinkeinonharjoitukseen, jopa virallisten normien vastaisesti, ja muun muassa juuri siksi ammattikuntalaitos pitää nähdä joustavana instituutiona.

Muutama kauneusvirhe tähänkin laadukkaaseen työhön on jäänyt: Sinänsä hyödyllisestä liitetäulukosta, jossa esitellään käsityöammattien nimikkeitä eri kielillä (s. 330–331), on jäänyt jostain syystä pois muun muassa *maalarin* ruotsinkielinen vastine *målare* ja eräitä muitakin vastineita. Lisäksi lähdetietoja esittelevissä taulukoissa eräät lähteiden alkuperää tai saatavuutta koskevat tiedot lukevat saksaksi tai ruotsiksi tai ainakin murteellisella ruotsilla (esim. s. 303, 315, 323), vaikka työ on muutoin, suomenkielistä tiivistelmää lukuun ottamatta, kirjoitettu englanniksi.

FT, DOSENTTI MARKO LAMBERG
HELSINGIN YLIOPISTO

Miesten ja mieheksien moninainen historia

Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.): Näkymätön sukupuoli. Mieheiden pitkä historia. Vastapaino 2014. 405 s. ISBN 978-951-768-430-9.

Artikkelikokoelma *Näkymätön sukupuoli: Mieheiden pitkä historia* liittyy miesten ja mieheksien historian tutkimuksen kasvavaan suuntaukseen. Pirjo Markkolan, Ann-Catrin Östmanin ja Marko Lambergin toimittama teos koostuu 12 artikkelista ja toimittajien kirjoittamasta johdannosta. Kirjan aikajänne on pitkä, 1400-luvulta 1900-luvulle ja se lupaa kuvata mieheyteen liittyviä pitkän aikavälin kehityskulkuja, purkaa myyttejä suomalaisesta miehestä, asettaa mieheksäkäsitteet historialliseen

kontekstiin sekä paljastaa mieheksien historiallisen muuttuvuuden.

Nais-, mies- ja sukupuolentutkimuksen aloihin on aina liittynyt vahva poliittinen painotus. Alun perin miestutkimus, kuten populaarimpikin mieskeskustelu, syntyi 1970-luvulla vastauksena naisliikkeen miehiä ja mieheyttä kohtaan esittämälle kritiikille. Miestutkimuksen tarvetta perusteltiin sillä, että tiede oli kautta aikojen käsitellyt miehet ihmisiksi, mutta jättänyt asian ilmaisematta. Sukupuolittettujen valtahierarkioiden purkamiseksi oli tärkeää tehdä näkyväksi, miten sukupuoli vaikutti myös miehiin. *Näkymätön sukupuoli* teoksen nimenä viittaa näihin miestutkimuksen lähtökohtiin. Myös tavoite purkaa suomalaisia miehiä koskevia myyttejä liittyy paljastamisen tematiikkaan. Muutoin kirjassa pidättäytyään ottamasta kantaa miestutkimuksen sukupuolipoliittiseen oikeutukseen tai ohjelmaan.

Johdannossa miesten ja mieheksien historialle rakennetaan kaksi metodologis-teoreettista lähtökohtaa: mieheksäkäsitteiden historiallisuus ja intersektionaalisuus. Kirjan vahvuutena onkin säädyn ja luokka-aseman sitominen sukupuolen tutkimiseen. Artikkeleissa ei tarkastella miehiä tai mieheyttä yleisellä tasolla, vaan tutkimus ankkuroidaan johonkin ryhmään tai näkökantaan. Historiantutkimus on kontekstiherkkä ala ja tarkastelee menneisyyttä pikemmin partikulaarisena kuin universaalisenä. Tästä traditiosta nouseva erojen korostaminen on ”mieshistorian” erityinen panos myös miestutkimuksen laajemmalla kentällä.

Sukupuolen käsitteellistämistä kirjoittaessaan toimittajat painottavat tutkimusmenetelmien monipuolisuutta ja vetoavat siihen, että ei ole yhtä mieshistoriallista lähestymistapaa. Artikkeleissa lähestytäänkin miesten historiaa moninaisista näkökulmista, joista

osa ei juurikaan kytkeydy mies- tai sukupuolentutkimuksen teorioihin. Useimmissa artikkeleissa, jotka avaavat lähestymistapaansa, sovelletaan tai testataan, australialaisen sosiologin Raewyn Connellin kehittämää hegemonisen maskuliinisuuden teoriaa. Connellin rinnalle teoksessa nousevat ruotsalaisen historioitsija Jonas Liliequistin teesit miesten historian tutkimisesta. Liliequist on työssään pohtinut hegemoniselle maskuliinisuudelle vaihtoehtoisia tapoja lähestyä sukupuolituneen vallan kysymyksiä. Tällaisia pohdintoja, myös miestutkimuksen toisen tärkeän käsitteen homososiaalisuuden suhteen, olisin mielelläni lue- nut laajemmin *Näkymättömän sukupuolen* johdannosta.

Teoksen artikkelit on järjestetty kronologisesti: 1400-luvulta 1880-luvulle harpotaan pitkin askelin, mutta aika 1900-luvun alusta sotien jälkeiseen aikaan on katettu varsin tiuhaan. Tämä epäsuhtaisuus on tavallista pitkän aikavälin antologioille. Liikkeelle lähde- tään Naantalin luostarin birgittalaisveljesten minäkuvasta. Marko Lamberg käsittelee luostaritarinoiden luomaa käsitystä hengenmie- sten hyveistä ja paheista. Tarinoista välittyvässä minäkuvassa keskeistä oli rehellisyys. Muu keskiajan mie- sten ja mieheyksien historia jää teoksessa pimentoon.

Varhaismodernia aikaa tarkastelee neljä varsin eri aihepiireistä tu- levaa artikkelia, joita yhdistää miesihanteen tutkiminen. Ne pal- velevat parhaiten aikakauden eriy- tyiskysymyksistä kiinnostunutta lu- kijaa. Kokonaisuutena ne kertovat mieheyden monenlaisuudesta, mutta jatkumoa tai yhteisiä piir- teitä on vaikea punoa.

Anu Lahtinen kuvaa 1500-luvun aatelismiesihanteen rakentumista suhteessa perheeseen ja esival- taan. Ihanne korosti kunniallisuutta ja velvollisuuksia, mutta käytän- nössä aatelismiehet tulkitsivat ideaaleja tavallaan ja aikalaisläh-

teet kertovat aatelismiesten kyvyt- tömyydestä yltää ihanteisiin. Mats Hallenberg ehdottaa artikkelis- saan, että Ruotsissa mieheyden aggressiivinen ihanne nousi aateli- sen virkamiehistön keskuudessa rinnakkain varhaismodernin val- tion synnyn kanssa 1450–1650-lu- vuilla. Kirjoitus nostaa hegemoni- sen maskuliinisuuden teorian rin- nalle Norbert Eliaksen ajatukset si- vilisaatioprosessista. Kustaa H. J. Vilkunon artikkeli lähestyy vuosia 1550–1850 viinanjuonnin miehek- kyiden näkökulmasta. Vilkunon mukaan kaavamainen yhteiskun- tajärjestys arvotti miehet säätynsä mukaan, mutta alkoholi yhdisti kaikkien yhteiskuntaryhmien mie- hiä. Ville Sarkamo taas tutkii sotu- rikunnaa Suuren Pohjan sodan (1700–1721) kokeneiden karoliini- upseereiden ihanteena. Sotaisaa mieheyttä rakennettiin symboleil- la, taisteluhaavoilla ja vereen viit- taavalla retorikalla. Sarkamo esit- tää, että soturikunnan ihanne muodostui hegemoniseksi myös sotilassäätyyn kuulumattomien miesten kohdalla.

Myös teoksen modernia aikaa käsittelevissä artikkeleissa tarkas- tellaan pitkälti miesihanteita. Esi- merkiksi valtakysymykset näyttä- tyvät lähinnä kamppailuna ihan- teista. Lyhyempi aikaväli (1880– 1950) sitoo hyvinkin erilaisia tee- moja tiukemmin yhteen kuin aiempia artikkeleita.

Pirjo Markkola kirjoittaa 1880-luvulla alkaneesta prostitu- tiokeskustelusta ihanteellisen mie- heyden määrittelykiistana. Aihe aukeaa debattiin osallistuneiden moraalireformistimiesten näkökul- masta. He vastustivat kaksinais- moraalia ja kannustivat keskiluo- kan miehiä siveyteen. Ann-Catrin Östman puolestaan tutkii patriar- kaalisen sukupuolijärjestyksen murtumista maaseutuyhteisössä. Yhden miehen elämäntarinan kautta hän osoittaa, miten uusi mieheys muokkautui agraarikult- tuurin muutoksen ja nousevan

keskiluokan ihanteiden risteä- mässä.

Matias Kaihoviirta osoittaa ruuk- kiyhteisöön sijoittuvan esimerkin avulla, että käsitykset kunnollises- ta työväenluokkaisesta mieheydes- tä vaikuttivat sisällissodan (1918) jälkeen siihen, miten valkoiset kohtelivat punaisia. Ruukinjohtajat pyrkivät palauttamaan patriarkaa- lista järjestystä kutsumalla vankilei- reiltä takaisin töihin miehiä, joita pidettiin perheellisyytensä tähden kunnollisina. Itsenäisyyden alku- vuosina asevelvollisuusarmeijasta eduskunnassa käytyä kiistaa käsit- televä Anders Ahlbäck purkaa ar- meijaan ”miesten kouluna” liitty- viä nykykäsityksiä. Asevelvollisuus- armeija ei ollut itsestään selvä seuraus itsenäistymisestä vaan poliittisen kiistan lopputulos. Ahlbäck osoittaa, että mieheyttä koskevat käsitykset voivat lyhyessäkin ajassa kivettyä näyttämään ikuisilta. Sei- ja-Leena Nevala-Nurmi tarkaste- lee, miten Suojeluskuntajärjestö rakensi toiminnassaan miehiä ihanteellisina satureina, isinä ja poikina isänmaan palvelukseen. Nämä kolme artikkelia muodosta- vat erinomaisen kokonaisuuden.

Kirjan päättää kaksi 1950-luvul- le sijoittuvaa kirjoitusta. Ville Kivi- mäki tulkitsee Väinö Linnan *Tunte- matonta sotilasta* (1954) suoma- laisen miesmyytin rakennusop- paana. Keskeisen roolin myytin luomisessa saa sotamies Riitaoja, tarinan pelkuri. Kivimäen psyko- historiallisväritteisessä luennassa Riitaoja edustaa niitä piirteitä, jot- ka myyttisestä miehestä haluttiin lohkoa pois. Hanna Lindberg taas selvittää yhteiskuntatieteilijä Hei- ki Wariksen kirjoitusten avulla so- siaalipoliittisen tutkimuksen käsi- tyksiä sosiaalisesta noususta so- dan jälkeisellä ajalla. Teksteissä ra- kennettiin sosiaalisen nousun mahdollisuutta sukupuolen ja luokan rajoissa: ihannemalliksi nousi köyhän, mutta lahjakkaan pojan omin avuin saavutettu nou- su rikkauteen.

Näkymätön sukupuoli tarjoaa monia kiinnostavia ja ennennäkemättömiä kurkistuksia erilaisten miesten ja mieheksien historiaan. Varsinkin väkivaltaan, sotaan, kuntaan ja kunniallisuuteen liittyvät teemat saavat huomiota. Miehiä ja mieheyttä kuvataan enimmäkseen suhteessa muihin miehiin ja mieheksiin sekä sosiaaliseen asemaan, ja mieheyskäsitusten ajallinen muuttuvuus tulee erinomaisesti esiin. Historiantutkimukselle ominaisesti teos luottaa empirian voimaan ja teoreettisuus on sivuroolissa.

Pitkän aikavälin kokonaiskuva mieheksien muutoksista ja jatkuoista jää kuitenkin vajaaksi; teemojen satunnaisuus onkin ikuisuuskytymys antologioita koostettaessa. Laajoja tulkintoja etsivä lukija hyötyisi kenties enemmän teoksesta, joka tarjoaisi läpileikkauksen jonkin aikakauden eri miehekskerrostumista tai yhden teeman, kuten mieskunnan tai läheissuhteiden, pitkän historian. Näitä jääme odottamaan seuraavilta teoksilta. *Näkymätön sukupuoli* on joka tapauksessa tärkeä avaus miesten ja mieheksien historiantutkimuksessa.

FT ILANA AALTO
TURUN YLIOPISTO

Käsityöläistutkimuksen uusi avaus

Merja Uotila: Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografisen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840. Jyväskylän studies in humanities 237. Jyväskylän yliopisto 2014. 366 s. ISBN 978-951-39-5942-5.

Autonomian ajan alkuvuosikymmenet ovat Suomen historiassa

vähän tutkittua aikaa. Myös tuon ajan käsityöläisten tutkiminen on jäänyt maamme teollistumiskehityksen tarjoamien haasteiden varjoon. Nyt tätä aukkoa paikkaa Jyväskylän yliopistossa väitelleen Merja Uotilan erinomainen väitöskirja Hollolan pitäjän käsityöläisistä. Uotila ei ole myöskään tyytynyt tutkimaan vain virallisen luvan kanssa työskenteleviä ammattilaisia vaan on valinnut tutkittavansa laajasti. Virallisten pitäjänkäsityöläisten ohella Uotila on kerännyt tietoja suuresta joukosta epävirallisia käsityöläisiä. Mukana ovat pitäjän- ja kyläkäsityöläiset, ruukkien ja kartanoiden ammattilaiset ja käsityötaitoiset torpparit ja sotamiehet.

Tutkimusmenetelmäkseen Uotila on valinnut Suomessa vähän käytetyn prosopografisen metodin, jossa tutkimuksen perustana on viranomaisasiakirjoista kerätty biografinen tieto. Uotila analysoi prosopografisella menetelmällä lähteistä poimimaansa käsityöläisten joukkoa ennen kaikkea ryhmänä. Tavoitteena on löytää tutkimusjoukkoon liittyviä kollektiivisia ja yleistäviä piirteitä. Eräänä prosopografian tärkeimpänä työvaiheena on tutkimusjoukon määrittely. Uotilan tutkimusjoukon muodostavat henkilöt, joista on tutkimusajana käytetty jossakin Uotilan valitsemassa lähteessä käsityöammattiin viittaavaa ammattinimikettä.

Tutkimusaineistonsa tiedoista Uotila on koonnut prosopografisen tietokannan. Metodina prosopografia vertautuu jo vanhastaan suomalaisessa käsityötutkimuksessa käytettyihin menetelmiin – kuten Uotilakin toteaa. Turun yliopiston Suomen historian oppiaineessa koottiin 1970- ja 1980-luvulla laaja käsityöläiskortisto, jossa kutakin käsityöläistä edustaa kortti, joka sisältää biografisia tietoja käsityöläisestä ja hänen perheestään. Näitä tietoja on käytetty tutkimuksessa samaan tapaan kuin Uotila-

kin hyödyntää omaa tietokantaansa. Kokonaisuutena Uotilan tekemä prosopografinen analyysi taulukoineen ja kuvioineen on tarkkaa ja luotettavaa.

Uotila on nostanut väitöstyösään näkyville myös naiset, käsityöläisten vaimojen, tyttärien ja miniöiden merkityksen osana maaseudun käsityöläisyhteisöä. Vain käsityöntekijöinä maaseudun naiset loistavat poissaolollaan. Vaikka naisten ammattimaista käsityöntekoa on lähes mahdotonta löytää 1800-luvun alkupuolen viranomaislähteistä, sanomalehdet, kirjeet, päiväkirjat ja aikalaiskirjallisuus, tunnistavat sen olemassaolon. Tämänkaltaisen lähteistön Uotilan käyttämä metodi kuitenkin sulkee tutkimuksen ulkopuolelle.

Uotilan tutkimus tuo myös kiinnostavaa uutta tietoa kaupunki- ja maaseutukäsityön yhtäläisyyksistä ja eroista. Vaikuttaa siltä, että sekä kaupungeissa että maaseudulla lähettiin käsityöoppiin samanikäisinä ja oppiaika oli samanmittainen. Toisaalta Uotila on löytänyt eroja: maaseudulla avioton syntyperä ei näytä olleen este koulutautumiselle ja ammattiuuralle. Maaseudulla ammatinharjoitus aloitettiin useita vuosia nuorempana kuin kaupungeissa, jossa koulutautumisprosessi kisällinvaellukseen oli pitempi. Samoista syistä käsityöläinen solmi maaseudulla avioliiton useita vuosia nuorempana kuin kaupunkilaismestari. Kaupungeissa lähes kaikilla mestareilla oli oppipoikia, mutta maaseudulla heitä oli vain virallisilla käsityöläisillä ja heistäkin vain joka kolmannelle. Maaseudulla käsityöläisen ura jakautui tavallisesti viralliseen ja epäviralliseen työskentelyyn, mikä ei tullut kaupungeissa kysymykseen.

Uotilan 1800-luvun alkupuolella liikkuva tutkimus on suomalaisen käsityöläistutkimuksen selkeä uusi avaus, jossa tekijä pohtii laajasti maaseutukäsityöläisten ammatti-identiteettiä ja käsityöläisyyden

monialaisuutta. Uotila osoittaa, että käsityöläisiä ei ollut maaseudulla vähän. Heidän toimintansa oli pikemminkin huonosti dokumentoitua ja joskus jopa näkymättömiä, mutta ei vähäistä. Maaseudulla virallinen käsityö käsitti niin ikään vain osan käsityön avulla toimeentuloa saaneista henkilöistä.

Työnsä lopussa Uotila paneutuu maaseudun kultuskulttuurin muutokseen, johon liittyi maaseudun käsityöläisten määrän kasvu. Maaseudun omavaraistaloudesta oltiin selvästi siirtymässä ostettujen kulutustavaroiden käyttöön jo ennen Suomen teollistumista. Tämä havainto tarjoaa Uotilalle hedelmälliset lähtökohdat jatkotutkimukseen.

FT, PROFESSORI KIRSI VAINIO-KORHONEN
TURUN YLIOPISTO

Performansseja ja kaksinaismoraalia

Harri Kalha: Kokottien kultakausi. Belle Époquen media-tähdet modernin naiseuden kuvastimina. SKS 2013. 354 s. ISBN 978-952-222-472-9.

Länsimaissa kukoisti 1900-luvun alussa kiinnostava kuvakulttuuri, jonka tärkein ilmenemismuoto oli kuvapostikortit. Ne mahdollistivat uudenlaisen julkisuuden monille esiintyville artisteille, sillä heidän kuviaan myytiin tuhansia kappaleita. Näin moderni kulutuskulttuuri nosti esille *Belle Époquen* naistähtiä, joista kuuluisimmat olivat parisiilaisia kokotteja. Aikakaudelle oli ominaista naisten asettaminen kulttuurin keskiöön, jolloin he määrittivät aikakauden tyyliä, makua ja esiintymistapoja. Siksi

taidehistorioitsija ja sukupuolen tutkimuksen dosentti Harri Kalha tarkastelee tuoreessa kirjassaan pariisilaista kokottijärjestelmää modernin naiseuden ilmentäjänä. Päälähteenä hän käyttää kuvapostikortteja, joissa kokotit poseerasivat tyylitietoisesti ja rohkeasti. Kuvapostikortit tuottivat uudenlaista fanikulttuuria, koska postikorttien keräilystä tuli suosittu harrastus, mutta samalla näihin poseerauksiin liittyi *art nouveaun* glamouria ja fantasiaa.

Pariisilaiset kokotit tarjoavat siis jännittävän ja haastavan tutkimusaiheen, koska heissä kiteytyi monia 1900-luvun alun keskeisiä elementtejä kuten sukupuolen esittäminen, uusi visuaalinen kulttuuri, tähtikultti, muutotietoisuus, fanikulttuuri, skandaalinkäryinen julkisuus, kulutuskulttuuri, modernin naiseuden paradoksit ja niin edelleen. Näkökulmien ja teemojen runsaus muodostuukin Kalhan tekstin suurimmaksi ongelmaksi. Kalha kirjoittaa asiantuntevasti ja sujuvasti, mutta vuolas teksti sisältää toistoa ja tyhjäkäyntiä sekä nopeita siirtymiä asiasta toiseen, jolloin hän ei malta pysähtyä analysoimaan tiettyjä kysymyksiä vaan siirtyykin jo seuraavaan aiheeseen. Tekstin tiivistäminen ja kurinalaisempi tyyli olisivat tuottaneet paremman kokonaisuuden. Kalha myöntää itsekkin olevansa kokottien lumoissa, kun hän kuvailee näiden yliampuvaa koristeellisuutta, kokeeteerausta, erilaisia rajanylityksiä ja fantasiaa. Kalhan teoksessa on myös juorukirjan piirteitä, kun hän kertoo Pariisin Villen eli Ville Vallgrenin romanssista varieteeartisti Rohanin kanssa sekä muita vastaavanlaisia episodeja. Koska kuva-aineisto on ylitsepusuavan runsasta ja koristeellista, tekstiä ei kannattaisi vyöryttää samalla tyylillä, vaikka Kalha hallitseekin ironisen tyylin taitavasti.

Rönsyilyn keskeltä käy kuitenkin hyvin selväksi, minkä Kalha osaa parhaiten. Hän analysoi osuvasti

1900-luvun alun sukupuolijärjestelmän ominaispiirteitä ja ristiriittaisuuksia. Sukupuolen performatiivisuus oli kokoteille itsestäänselvyys, kun nämä tuottivat erilaisia variaatioita ja usein hieman yliampuvia esityksiä naiseudesta. Kalhan analyysissä kokotit eivät silti jää miehi- sen katseen kohteiksi tai uhreiksi, vaan hän tulkitsee kokotteja esimerkiksi modernista naiseudesta, jotka symboloivat itsenäisyyttä ja jopa itseriittoisuutta. Siten kokotit saattoivat toimia esikuvina muille naisille ja saada ihailua myös heiltä. Lisäksi Kalha pyrkii joiltakin osin tavoittamaan kokottien ”oman äänen” käyttämällä heidän muistelmiaan sekä aikalaikirjallisuutta ja kirjeenvaihtoa. Kalhan lähestymistavan kiistaton ansio on se, miten hän tuo esille kuvien monitulkintaisuuden. Postikorttikuvista ei voi tehdä yksiselitteistä tulkintaa vaan ne avaavat monia mahdollisia lukutapoja.

Kalhalla olisi ollut mainio tilaisuus analysoida yhtä postikorttikuvien aspektia: miten voyeurismi tuotetaan kulttuuriin? Kalha mainitsee voyeurismin ja fetisismin muutaman kerran, mutta kuva-aineisto olisi tarjonnut mahdollisuuden tarkkaan analyysiin voyeurismin ehdoista. Kun kokotit vilauttivat nilkkaa ja säärtä sekä paljastivat povensa vihjailuvasti, kuvien pikkutuhma paheellisuus ruokki eroottista mielikuvitusta. Toinen tärkeä teema, joka olisi ansainnut systemaattisemman analyysin, on kaksinaismoraali. Tekstissä on kyllä esimerkkejä kaksinaismoraalista, mutta Kalha ei malta tehdä syvempää analyysiä. Voisi jopa väittää, että kaksinaismoraali mahdollisti kokottijärjestelmän kukoistuksen eli sen tilanteen että puolimaailman kauniit ja kiehtovat naiset nostettiin ihailun kohteeksi. Kokotit taitelivat dikotomisen sukupuolijaon välimaastossa kyseenalaistaen tiukkoja roolijakoja. Siten he avasivat vaihtoehtoisia toimintaväyliä lahjakkaille, ennakkoluulot-

tomille, älykkäille ja karismaattisille naisille.

Kalhan tulkinnan mukaan kokottien kultakausi päättyi ensimmäiseen maailmansotaan, samalla kun koristeellinen *art nouveau* joutui epäsuosioon ja sen tilalle tuli funktionaalisuutta korostanut puritaanisempi modernismi. Merkittävämpi tekijä saattoi kuitenkin olla se, miten sota muutti sukupuolten välisiä suhteita. Sota-aikana naiset korvasivat miehet monilla työaloilla eivätkä sodan vammauttamat miehet pystyneet palaamaan entisenlaiseen siviilielämään. Moraali- ja käyttäytymiskoodit alkoivat muuttua, mikä vapautti naisia toimimaan uudella tavalla. Kurvikkaat kokotit saivat väistyä ja polkkatukkaiset poikatyöt edustivat modernia naiseutta 1920-luvulla.

Kalhan teos oli Tieto-Finlandia-ehdokkaana vuonna 2013. Tietokirjana teos toimiikin hyvin, sillä Kalha rakentaa monipuolisen tulkinnan 1900-luvun alun kulttuurista. Yllättävästi Kalha jättää mainitsematta postikorttikuvien edeltäjät, joten hän korostaa hieman harhaanjohtavasti 1900-luvun alun postikorttikuvien erityislaatua ja ainutlaatuisuutta. Kun visiittikorttikuvat tulivat suosituksi 1860-luvulla, kuvakuumeeseen yksi ilmentymä oli kuvien keräily, jolloin julkisuuden henkilöt – näyttelijät, taiteilijat, kuninkaalliset, suurmiehet – päätyivät koristamaan valokuva-albumeita. Visiittikorttikuvien keräily oli ensiaskeleiden kuvakulttuuriin ja fanikulttuuriin, jotka perustuivat kuvien massatuotantoon.

FT, DOSENTTI ANNE OLLILA
TURUN YLIOPISTO

Kirjallisuus- historiaa nauru- kulttuurin näkökulmasta

Irma Tapaninen: Karnevalistinen henki. Algot Untolan varhaistuotanto ja virallisen kulttuurin muutos 1900-luvun alussa. Unigrafia 2014. 300 s. ISBN 978-951-51-0095-5.

Suomalaiselle, kansallispoliittisesti kantaaottavalle kaunokirjallisuudelle 1900-luvun alkuvuodet merkitsivät voimakasta kukoistuskautta. Arvid Järnefeltin *Maaemon lapsia* ilmestyi vuonna 1905 ja *Veneh'ojalaiset* 1909, Juhani Ahon *Kevät ja takatalvi* 1906, Eino Leinon *Routavuositrilogia* 1906–1908, Ilmari Kiannon *Punainen viiva* 1909 ja samana vuonna ilmestyi myös Algot Untolan alias Irmari Rantamalan *Harhama*, joka on Irma Tapanisen väitöskirjan kohteena. Poikkeuksellisen laajalla teoksellaan useiden pseudonyymien suojassa esiintyvä Untola vie lukijansa Venäjän ja Suomen historian 1800–1900-luvun vaihteen kuohuviiniin vuosiin, sosiaalisten ongelmien, hajoavien ja uudelleenjäsenytyvien maailmankuvien ja ristieävien aatteiden vielä jäsenytymätömään viidakkoon. Itse päähenkilö, Harhama, on vakaumuksissaan huojuva, eksistentiaalista painia käyvä, kahden maan välisessä, transnationaalissa tilassa liikkuva etsijä. Kahteen suuntaan hajoavan persoonallisuuden eräänlaisen välityskohdan muodostaa sekä kuvaaännöllisesti että konkreettisesti Venäjää ja Suomea yhdistävä, teoksessa usein esiintyvä ”rajajoen solmu”.

Algot Untolaa koskevaa akateemista tutkimusta on tehty harvalti, mutta valtaosa siitä on osunut juuri tätä väitöskirjaa edeltäviin vuo-

siin. Vähän ennen Tapanisen tutkimuksen valmistumista ilmestyi Kaisa Kurikan väitöskirja Algot Untolan moninimisestä tekijäproblematiikasta ja vuonna 2010 Marko Hautalan historian alaan kuuluva väitöskirja *Omin voimin: Algot Untolan (1868–1918) poliittis-vaikauksellinen elämäkertä*. Tapanisen onneksi näiden molempien näkökulmat poikkeavat hänen omastaan, vaikkakin Hautalan tutkimusta ja etenkin saman tekijän vähän aikaisemmin toimittamaa aineistokokoelmaa *Liisan Antin aikaan: Algot Untolan Kokkola-lehden kirjoitukset 1905–1906* hän on voinut käyttää laajamittaisesti hyväkseen omassa tutkimuksessaan. Teoreettisen lähestymistavan ideoinnista Tapaninen puolestaan ilmaisee olevansa velkaa erityisesti Irma Perttulan tekemille havainnoille Untolan tuotannon karnevalistisista piirteistä, mutta myös Pirjo Lyytikäisen symbolismin tulkinnoille. Uusien näkökulmien runsaus tutkimuksissa viittaa siihen, että Algot Untolan kirjailijantyö puhuttelee kokonaan toisin identiteettitään pirstaleista nykyihmistä kuin kansallista hegemoniaa 1900-luvun alussa käyneitä ja ihmiskuvallista yhtenäisyyttä painottavia nationalisteja.

Irma Tapanisen tarkastelukulma Algot Untolan varhaistuotantoon avautuu Mihail Bahtinin karnevalismia ja kansan naurukulttuuria koskevasta teoriakehikosta, jota Tapaninen soveltaa aineistoonsa ”from below” -lukutavalla. Metodiaan hän täsmentää käsitteellä ”dialoginen lähestymistapa”, jossa ”kieli ymmärretään historiallisena, sosiaalisena ja ideologisena ilmiönä” ja tutkimusaineisto ”keskenään kommunikoivina puheenvuoroina”, kuten tekijä itse lähestymistapansa määrittelee. Analyysin pääosassa on kolmena laajana niteenä vuonna 1909 ilmestynyt *Harhama* ja viittauksenomaisesti samana vuonna julkaistu, teoksen vastaanottoa kommentoiva jatko-

osa, *Martva*. Lisäksi *Harhaman* syntymäprosessia taustoittavan ja analyysille tulkintakulmia avaavan tarkastelukohteen muodostaa Algot Untolan kirjoitusajankohtaan sijoittuva sanomalehtikirjoittelu. Näistä aineistollisista lähtökohdista – ajallista kontekstia runsaalla tutkimuskirjallisuudella rikastaen – tekijä lähtee kehittämään kunnianhimoista uudelleenluentaa aikaan ja myöhemminkin ristiriitaisen vastaanoton saaneelle *Harhamalle*.

Tapanisen väitöskirja liikkuu historian- ja kirjallisuudentutkimuksen välimaastossa, mikä asettaa työlle erityisiä haasteita. Kaunokirjallisuus on epäilemättä antoisa lähde myös historian tutkimukselle, mutta sen käyttö ja suhde bahtinilaiseen teoria-apparaattiin olisi ollut syytä eksplikoida työn johdannossa selkeämmin. Nyt tieteenalojen keskinäissuhde jää hämäräksi, mistä johtuen myöskään monitieinen kysymyksenasettelu ei tahdo löytää työssä selkeää muotoa, vaan huojuu määrityksestä toiseen. Esimerkiksi sivulla 9 esitetty tutkimushypoteesi – ”Untolan koko kirjallinen tuotanto kuuluu niin kutsuttuun karnevalistisen kirjallisuuden lajiin, joka kumpuaa hänen läheisestä yhteydestään kansan naurukulttuuriin sekä siihen kytkytyvästä erityislaatuista tavasta tarkastella maailmaa” – nousee kirjallisuudentutkimuksesta, kun taas sivulla 22 esitetyt kysymykset – ”miksi Untola kirjoitti *Harhaman*” ja ”missä olosuhteissa Untola kirjoitti esikoisteoksensa ja mitä hän tahtoi *Harhamalla* sanoa” – sitovat tutkimusta enemmän historian tutkimukseen. ”Tutkimustehtävän lopulliseksi päämääräksi” tekijä taas ilmoittaa kirjailijan itsensä asettaman taiteellisen tehtävän sekä siihen liittyvän arvo- ja merkityskontekstin” ja vähän myöhemmin teoksessa on hänen mukaansa kyse ”ennen kaikkea näkökulman vaihdoksesta, jossa *Harhamaa*, sen syntyyolosuh-

teita ja tulkintaprosessia tarkastellaan alhaalta ylöspäin, kansan naurukulttuurin näkökulmasta.”

Kysymyksenasettelun moneen suuntaan viittova häilyvyys heijastuu myös tutkimuksen toteutukseen, jossa empirian ja tulkinnan syntetisoinnissa on pitkin matkaa ongelmia. Tämä näkyy myös väitöskirjan rakenteessa. Esitys etenee paljolti empirian ja teoreettisen aineiston vuoroittaisena käsitelyinä, jolloin tasojen välinen suhde jää lähinnä lopputiivistysten varaan. Nämä toki auttavat asiaa, mutta lukijan rooli teoksen tulkinnallisten kehittelyjen hahmottajana helpottuisi tuntuvasti, jos keskeiset argumentit kuljettaisivat myös itse tekstiä. Käsitteilytavalle on tyypillistä, ettei lukujen III ja IV otsikoista käy ilmi yhteys tutkittavaan teokseen.

Tapanisen esitystavalla on myös etunsa. Pilkkomalla tarkastelun teemoihin ja etsimällä sitä kautta selitystä ensin Irmari Rantamalan teoksessaan esittämille ja siten myös Algot Untolan edustamille poliittisille näkemyksille Tapaninen luo samalla monipuolisen kuvan suomalaisen yhteiskunnan tilasta ja keskustelukulttuurista 1900-luvun alkuvuosina. Tätä valottaa jo ensimmäinen varsinainen käsitteilyluku (luku II) ”*Harhaman* vastaanotto ja tulkinta”, jossa tekijä nostaa kiinnostavasti esiin teoksen synnyttämän kiihkeän keskustelun poliittisen luonteen. Samoin esimerkiksi ero maalais- ja kaupunkilaiskriitikoiden kesken on esitetty vakuuttavasti. Tässä luvussa Tapaninen myös rakentaa Algot Untolan ja Eino Leinin – karnevalistisen ja virallisen kulttuurin – välisen jännitteen, joka kulkee tärkeänä juonteena läpi koko tutkimuksen.

Luku III, ”Nationalismi ja sen muutos”, on informatiivinen ja osoittaa tekijän laajan perehtyneisyyden *Harhaman* syntyajankohdan ja aihepiiriin historialliseen tilanteeseen. Tätä hän avaa monelta suunnalta ja kytkee toimivasti tut-

kimuksen kohteena olevan teoksen nationalismitemoihin sekä valottaa sen syntytilanteen poliittis-yhteiskunnallista kontekstia. *Harhama*-analyysi painottuu kuitenkin Suomeen, vaikka valtaosa itse teoksen tapahtumista sijoittuu Venäjälle, jossa Untola oleskeli aikuisikänsä tärkeät vuodet. Voikin kysyä, millaisen jäljen tuo aika jätti Untolan mentaaliseen maisemaan – ehkä jopa paljon merkittävemmän kuin lyhytaikainen oleskelu läntisessä Suomessa ennen teoksen valmistumista.

Myös neljäs pääluke, ”Siveellisyys ja sen varjot” on otsikointityylliltään ongelmallinen, eivätkä kaikki alaluvut ihan jäännökseltä sovitut siveellisyys-teeman alle. Yhtä kaikki – luku toimii ja avaa taas uudelta suunnalta *Harhaman* ja karnevalismin välistä suhdetta. Tämän luvun alussa Tapaninen käsittelee myös Algot Untolan toimintaa ja näkemyksiä sanomalehtityön kautta ja hakee hänelle paikkaa muotoutuvassa puoluekentässä kohdentamalla tarkastelun maalaisväestöä 1900-luvun alussa polttaviin poliittisiin kysymyksiin. Tätä kautta myös kansanauru saa uuden ulottuvuuden, kun se tuodaan arkiseen elämänpäiriin ja siellä kohdattaviin ongelmiin ja vastakkainasetteluihin virkavallan ja muiden rahvaan intresseille vastakkaisten eliittiryhmien kanssa. Prostituutiota ja vapaata rakkautta koskevat alaluvut toimivat niin ikään hyvin ja ovat tulkinnan kannalta antoisia. Sama koskee symbolismin käsittelyä. Uskontoa koskevissa luvuissa olisi voinut pohtia enemmänkin Venäjän vaikutusta Untolan ajatusmaailmaan, sillä *Harhamalle* Perkeleen vastapooli ja taistelukumppani on nimenomaan ortodoksinen munkki Pietari, ei niinkään suomalainen pappi, pietistijohtajasta puhumattakaan.

Viimeinen pääluke (V), ”*Harhaman* luomisen arvokonteksti” on kokonaisuuden kannalta ongel-

mallisin. Vaikka tekijällä on selkeänä tarkoituksenaan viedä tarkastelu *Harhaman* kirjoittamisajankohtaan, paikalliseen ympäristöön ja henkilöityihin konflikteihin sekä avata sanomalehtiaineiston kautta kansannaurun karnevalistisia ulottuvuuksia, jakso irtoaa muista luvuista ja vie sitä kronologisesti taaksepäin. Kompaktimman lopputuloksen saavuttamiseksi sen ainekset olisi voinut sulattaa edellisiin lukuihin, ehkä parhaiten taustoitukseen. Toisaalta luku tarjoaa kiinnostavaa tietoa erityisesti modernin puoluejärjestelmän sotkuisista syntyvaiheista länsisuomalaisissa paikallisyhteisöissä samoin kuin niistä henkilöityneistä mekanismeista, joita traditionaalisten yhteisöjen hajoamiseen ja poliittiseen uudelleenjärjestäytymiseen ruohonjuuritasolla liittyi. Luku valottaa myös osuvasti häpäisyn käyttöä ja karnevalistisen tekstin mahtia politiikan aseena. Näissä molemmissa taidoissa keskipohjalaisessa ja satakuntalaisessa sanomalehdessä eri nimimerkeillä esiintynyt Untola oli mestari. Tässäkin luvussa olisi voinut pohtia Venäjän ja itäsuomalaisuuden vaikutusta Untolan karnevalistiseen ajatusmaailmaan ja kirjailijaluonteeseen.

Kokonaisuutena Irma Tapanisen väitöskirja on sisältörikas, kielellisesti sujuva ja Algot Untolan varhaistuotantoa uudesta näkökulmasta valottava itsenäinen tutkimus, joka tulee rikastamaan alan tutkimuskenttää.

FT, PROFESSORI IRMA SULKUNEN
TAMPEREEN YLIOPISTO

Sota- veteraanien tärkeä sukupolvtarina

Ari Uino: Sotiemme veteraanit. Rintamalta rakentamaan. SKS 2014. 603 s. ISBN 978-952-222-569-6.

Kirjamarkkinoiden jokasyksyiset Raatteen tiet ja Tali-lhantalat saattavat jo haukotuttaa asiantuntivinta lukijakuntaa. Ratkaisutaisteiluista on kirjoitettu suunnattomasti ja suorastaan liikaa. Yksityiskohdat tarkentuvat, mutta järeät lähdelöydöt ja uudet uskottavat kokonaisnäkemykset ovat kiven takana. Sama rajoite pätee puhki tutkitun sodan useimpiin ulottuvuuksiin. Silkkana markkinointitemppuiluna toistuvat ”vaietut tabut” ja ”kansalliset myytit”, joiden särkeminen ei tosiasiaa vaadi rohkeutta eikä hoksottimiakaan.

Todellisempia tutkimusaukkoja ammottaa rauhan jälkeisissä vuosissa ja vuosikymmenissä. Sodasta selvinneiden elämäntaistelua on tutkittu vasta vähän, vaikkei aiheen merkittävydestä ole mitään epäilystä.

Kuinka asutustoiminta kokonaisuutena onnistui? Miten on mahdollista, että 700 000 sotaveteraanin valtaenemmistö selvisi muistoistaan ilman psykiatreja ja psykelääkkeitä? Kuinka hyvin kunniavelka itsenäisyyden pelastajille tuli lopultakin maksettua?

Ari Uinon teos *Sotiemme veteraanit: Rintamalta rakentamaan* on oikeastaan ensimmäinen syväsuokellus tähän rannattomaan aiheeseen. Uinon näkökulma kattaa valtiolliset käännekohtat, pienen ihmisen arjen historian, talouden, politiikan ja myös kulttuurin. Lähdeluettelosta kenties puuttuu joku kanadalainen tai kiinalainen veteraanitutkimuksen guru, mutta

tilalla on kotimaista kaunokirjallisuutta, jota ilman sodankokijoiden sielunmaisemaa ei voisi mitenkään ymmärtää.

Veteraaneja eli kaikkialla ka-tuojasta presidentinlinnaan, ja Uino kytkee kiintoisasti yhteen suuria, keskikokoisia ja pieniä kertomuksia. Synteesi on ajattelemisen arvoinen muillekin kuin historioitsijoille.

Suomalaiset sotaveteraanit eivät halunneet jäädä muiden armeillole ja eläteiksi, eikä yhteiskunta olisi heitä kyennytkään elättämään ennen 1980-lukua. Käteistä rahaa ei juuri herunut edes parantumattomille invalideille. Henkisille vammoille ei lääketiede tehnyt juuri mitään. Koituikohan niukkuus jopa onneksi onnettomuuksissa?

Rintamalta palattiin savottaan, tehtaalle tai uudistilalle ja siittämään lapsia historiallista ennätystahtia. Suomalaiset sotaveteraanit kiinnittyivät saman tien yhteiskuntaan työn ja maapalasan kautta. Totta kai osa sortui koettelemuksiin, mutta enemmistön elämäntaistelu kääntyi ajan myötä voiton puolelle. Katkeruus ja kostonhimo eivät sanelleet loppuelämää edes siirtokarjalaisille. Jopa kylmenevä pientila oli parempi vaihtoehto kuin kököttäminen pakolaisleirillä tumput suorassa. Kaikkine kipui- neenkin Suomen toipuminen kelpaisi esikuvaksi nykypäivän Lähi- idälle ja Afrikalle.

Uino ei kirjoita veteraanijärjestöjen historiikkaa vaan sukupolvtarinaa. Kokonaisvaltainen tutkimus- ote pitää alusta loppuun saakka. Teos ansaitsee korkean kiitoksen myös kieliasusta ja kerronnasta. Akateemisinkaan lukija ei jää kaipaamaan teoriapohjaa. Se hengittää taustalla ja lähdeviitteissä, mutta ei riko leipätekstin juonta.

Sotiemme veteraanit on paitsi eläväinen lukukirja myös kaikin puolin käyttökelpoinen perusjä- rkäle. Mikäli taistelujen pauhu alkaa viimeinkin tympiä tutkijoita ja yleisöä, syntyy sotasukupolven elä-

mäntäistelusta epäilemättä monta opinnäytettä. Niiden tekijöille *Sotiemme veteraanit* on miellyttävää pakkolukemista.

FT, DOSENTTI TEEMU KESKISARJA
HELSINGIN YLIOPISTO

Helsingiläisten taistelu asumiskurjuutta vastaan

Antti Malinen: Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 59/2014, Väestöliitto 2014. 359 s. ISBN 978-952-226-145-8.

Suomalaista asuntotilannetta on joskus luonnehdittu ”hyvään itä-eurooppalaiseen tasoon” yltäväksi. Tämä ei ole ollut erityisen mairitteleva luonnehdinta, kun vertailukohtana on pidetty vaikka läntisen naapurimaamme tasoa. Suomalaisen asuntopolitiikan ja asumisen ongelmat ovat tulleet – ja tulevat tänäkin päivänä – kärjistyneesti esille Helsingissä, jossa asuntojen tarjonta on aina laahannut pahasti kaupungin kasvun perässä. Tätä ongelmakenttää ihmetteli ja analysoi jo Zachris Topelius 1800-luvun puolivälissä, ja samaa ilmiötä ovat yrittäneet ymmärtää ja analysoida lukuisat tutkijat hänen jälkeensä. Sekä historiantutkimuksen että yhteiskuntatutkimuksen eri kentillä toimivat tutkijat, kuten Heikki Waris, Sven-Erik Åström, Jouko Siipi, Anneli Juntto, Matti Niva ja Hannu Ruonavaara ovat kukin tarkastelleet suomalaisen asuntokysymyksen ja asuntopolitiikan eri vaiheita ja asuntokysymyksen rakenteisiin vaikuttaneita tekijöitä.

Toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa Helsingin asunto-ongelmat kärjistyivät äärimmilleen, kaupunginhallitus haaveili jopa muuttokiellon aikaansaamisesta. Ilmiöstä on kirjoitettu ja sitä on kuvailtu aikaisemminkin, mutta vasta nyt Antti Malinen on tarttunut haasteeseen täydellä teholla. Malinen on tehnyt todellisen syväanalyysin Helsingin sodanjälkeisten vuosien asuntotilanteesta, asuntopulaan vaikuttaneista tekijöistä, asuntopulan rakenteesta ja asuntopulan kärsijöiksi joutuneista ihmisryhmistä.

Jos Malisen tutkimuksen asuntopolitiikan historiaan kytkeytyvä kivijalka on vanha ja vahva, toinen kivijalka on paljon nuorempi, mutta jo vahvaksi kasvanut sekä. Malisen tutkimusote ja kysymyksenasettelu kumpuavat niin sanotusta uudesta sotahistoriasta, jonka tutkimuksellisessa polttopisteessä ovat sekä sotilaitten arki ja kokemukset että siviiliväestön asema ja rauhaan sopeutumisen ongelmat. Suomessa toki on sinänsä pitkä perinne siirtoväen sopeutumisen tutkimuksessa, aina Heikki Wariksesta alkaen, mutta sen pääpaino on ollut maaseudulla ja – ehkä on oikeutettua sanoa – eräänlaisessa konsensuspainottuneessa tavassa tarkastella siirtoväen asuttamisen organisoimisen onnistumista. Siirtoväkeen kuuluneiden ihmisten arkiset kokemukset ja ongelmat ovat olleet sivuroolissa aivan viime vuosiin saakka. Antti Palomäki on tuoreessa väitöskirjassaan *Juokshautoista jälleenrakennukseen* (2011) siirtänyt katseen kaupunkikeihin, ja tässä mielessä se muodostaa eräänlaisen paralleelin Malisen tutkimukselle.

Uuden sotahistorian, tai pitäisi-kö sanoa rauhaan palaamisen historian, intressien mukaisesti Malisen tutkimuksen toisena keihäänkärkenä on asuntokysymyksen tarkastelu nimenomaan siitä kärsimään joutuneiden ihmisten näkökulmasta. Tällöin tutkimuksen pai-

nopiste asettuu sopeutumiseen ja selviytymiseen, niihin reaktioihin ja toimintatapoihin, joihin asunnottomuus tai ahtaasti asuminen etenkin pitkittyessään johtivat. Tutkimuksen painopiste on perheissä, jo siitäkin syystä että tutkimusaineisto, siis huoneenvuokralautakuntien asuntojonon synnyttämä aineisto on perhepainotteista. Kyseessä oli sodan jälkeisen tilanteen tuottama tietoinen poliittinen valinta, jossa yksinäisten ihmisten asunnontarve luokiteltiin vähemmän tärkeäksi.

Tutkimuksellisesti perhehistorian vahvan kansainvälisen perinteen ottaminen tutkimusasetelman yhdeksi perustaksi on onnistunut erinomaisesti ja samalla nostaa analyysin kohteeksi myös asuntopulan kokemisen sukupuoli- ja sukupolviulottuvuudet. Perheenjäsenten kokemaa huoli paitsi omasta, myös puolison jaksamisesta ja lasten kasvuhedoista kehoissa asunnoissa nousee esille vastaansanomattomalla tavalla. Samoin sukulaissuhteiden merkitys konkretisoituu kiintoisasti.

Helsingin asuntojonon tuottama lähdemateriaali on valtava, hakemuksen jättäneitä oli vuosina 1944–1948 yli 53 000, joten Malinen on valinnut tarkemman tutkimuksen kohteeksi otoksen jätetyistä hakemuksista. Yli 400 perheen otos on perusteltu asiallisesti ja lisäksi Malinen on tutkinut sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistoon lähetetyt kantelut, joista valittuna ajanjaksona oli helsinkiläisten lähettämiä 323. Malinen on täydentänyt aineistoaan vielä Helsingin raastuvanoikeudessa käsitellyillä häättöjutuilla. Mittasuhteita kuvastaa laskelma, jonka mukaan asunnontarpeen kannalta keskeisiin ryhmiin kuului pelkästään 1944–1945 lähes 30 000 siirtoväkeen kuulunutta, 23 000 kotiutettua rintamamiestä, 26 000 niin sanotun sota-avioliiton solminutta ja vielä lähes 3 000 pommituksissa kotinsa menettänyttä.

Tutkimuksen perusaineisto kokonaisuudessaan on siis valtava, ja tehtyä otosta voidaan pitää hyvin riittävänä ja otantamenetelmää perusteltuna. On sanottava suoraan, että Malisen käyttämä lähdeaineisto on laajuudeltaan ja monipuolisuudeltaan suorastaan henkeäsalpaava, mukana on niin tilastoaineistoa, sosiaalista ja sosiaalilääketieteellistä aikalaisaineistoa, komiteamietintöjä, henkikirjoja, Yhteiskunnallisen korkeakoulun oppinnäytteitä, sanomalehtiaineistoja ja muistelmateoksia. Erityisen arvokkaana pidän lähteenä käytettyä monipuolista kuva-aineistoa, josta haluan nostaa esille paitsi erinomaisen kuvaavat pilapiirrookset, myös Rikosmuseon harvoin käytetyn rikospaikkojen valokuva-aineiston, joiden kautta asuntojen interioörit havainnollistuvat kouriintuntuvalla tavalla.

Tärkeä rajaus, jonka Malinen tekee lähes ohimennen, on aineiston rajaaminen Helsingin kantakaupunkiin. Pidän rajausta tarkoituksemukaisena, mutta on syytä huomata, että myös niin sanotuilla liitosalueilla toimivat omat huoneenvuokralautakunnat omine jonoineen. Näiden toimenkuva ja asiakaskunnan rakenne saattoi olla hyvinkin toisenlainen. Malinen huomio itsekkin tutkimuksessaan, että kantakaupungista muutti jatkuvasti väkeä liitosalueille, ja Malisen väitöstilaisuudessa esittämän arvion mukaan muuttajissa oli varsin paljon lapsiperheitä. Tämä jää jatkotutkimuksen selvitettäväksi. Mainittakoon, että huomattava osa siirtoväkeen kuuluneista kaupunkilaisromaneista asutettiin – enemmän tai vähemmän pitkin hampain – Malmi–Puistola–Tapanila-alueelle.

Antti Malisen tutkimusta luonnehtii informaation tavaton runsaus, voi sanoa, että Malinen ei ole jättänyt kiveäkään kääntämättä metsästäessään tietoja ahtaasti asumiseen liittyvistä tekijöistä. Hän ottaa visusti huomioon eri asumis-

muotoihin liittyneet vaikeudet ja eri ongelmakohtien vaikutukset niin eri perheenjäsenten kuin eri sukupolvien ja sukupuoltenkin kannalta. Ahtaasti asumisen vaikutukset perhedynamiikkaan tulevat valaistuksi monipuolisesti ja vakuuttavasti. Vaarana on, että informaation runsaus peittää alleen yleisempiä johtopäätöksiä. Karsimisen varaa olisi tässä suhteessa ollut.

Malinen pohtii ansiokkaasti sitä, kuinka *sosiaalinen vertailu* vaikutti asuntopulaan sopeutumiseen. Ahtaasti ja puutteellisesti asuvat vertasivat asemaansa ensiksikin horisontaalisesti, toisin sanoen muihin jonossa olleisiin. Tällöin asuntojonon sisäinen kriteeristö saattoi toimia epäoikeudenmukaisuuden tunnetta lisänneenä tekijänä, jolloin kritiikki kohdistui asunnonjakoviranomaisiin. Vertailua tehtiin myös vertikaalisesti, paremmassa asemassa olleisiin, ja tietenkin siihen helsinkiläisten enemmistöön, joka saattoi samaan aikaan asua suhteellisen mukavasti ja avarastikin. Malinen korostaa varsinkin rintamamiesten ja siirtoväen kokemaa ahdistusta, tunnetta siitä, että yhteiskunta ei heidän kohdallaan ole lunastanut lupauksiaan eikä maksanut kunniavelkaansa. Vähemmälle pohdinnalle jää se, saattoivatko todella tukalissa oloissa rintamalla ja evakkotiellä olleet kuitenkin kokea ahtaankin asumisen joka tapauksessa jonkinasteisena tilanteen helpottumisena. Tietenkin jos oman tilanteen vertailu tehtiin sotaa edeltäneen ajan tilanteeseen, ahdistus on voinut olla sitäkin suurempi.

Malinen tähdentää, että kaupunkilaisten asuntopulan kokemus näyttäytyi vahvasti moraalisenä. Vähemmälle huomiolle tutkimuksessa jää kokemuksen poliittinen ulottuvuus. Toki Malinen mainitsee asunottomien järjestäytymisen, kaupungin parakkikylien vuokramaksulakot ja huoneenvuokralautakuntiin kohdistuneen poliittis-

luonteisen painostuksen. Oli selvää, että kunnallispoliittisessa kontekstissa asuntopula sai väijäämättä myös poliittisen luonteen, mutta Malinen ei pohdi juurikaan sitä, oliko asuntopulan ja ahtaasti asumisen *kokemuksella* poliittisia ulottuvuuksia. Kun ottaa huomioon sen, että asuntopulasta kärsivät etupäässä kaupungin köyhimmät asukkaat ja että saman aikaan kommunistit kokivat vahvan poliittisen nousun, on hieman yllättävääkin, kuinka vähän kokemukseen ja sosiaaliseen vertailuun näyttää sisältyneen poliittista tulkintaa. Joko lähdemateriaali ei ole antanut siitä riittävästi osviittaa tai Malinen ei ole tätä aspektia syystä tai toisesta pitänyt merkittävänä. Tämä kyllä herättää jatkokysymyksiä.

Samaan ongelmakenttään liittyy myös kysymys korruption yleisyydestä ja etenkin siihen kohdistuneista epäilyistä. Tämä oli tärkeä kysymys koko säännöstelyjärjestelmän legitimitettiin kannalta. Kuten Malinen osoittaa, korruptiota epäiltiin, ja varsinkin huoneenvuokralautakuntien virkailijat kokivat hyvin negatiivisena ylemmillä tahoilta tulleet vaikuttamispyrkimykset. Pääpiirteisään järjestelmän legitimiisyys kuitenkin kesti paineen.

Antti Malisen väitöstutkimus tulee epäilemättä olemaan sosiaalishistoriallisessa tutkimusperinteessämme merkkiteos. Sen kokonaisvaltainen ote ja metodinen varmuus tekevät tutkimuksesta sellaisen, johon jokainen näihin kysymyksiin paneutuva joutuu palaamaan yhä uudestaan. Jo pelkästään asuntopulan kokonaisanalyysi itsessään on tavattoman arvokas, mutta Malisen luoma kuva ahtaan asumisen kokemuksen saamista merkityksistä perheiden selviytymiskamppailussa on myös uuden historiantutkimuksen airut, joka tulee saamaan seuraajia.

FT, PROFESSORI PANU PULMA
HELSINGIN YLIOPISTO

Köyhää, huumaavaa, epävarmaa: Nuoruuden kokemuksen historia

Kaisa Vehkalahti & Leena Suurpää (toim): Nuoruuden sukupolvet. Monitieteisiä näkökulmia nuoruuteen eilen ja tänään. Julkaisuja 152. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura 2014. 283 s. ISBN 978-952-5994-63-6.

Vuoden 2010 kesällä ja syksyllä 376 suomalaista päätti kääntää katseen taaksepäin ja kirjoittaa lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Nuoren Voiman liiton ja SKS:n järjestämään Oi nuoruus -kirjoituskilpailuun vastasivat kaikenikäiset: vanhimmat kirjoittajat ovat syntyneet vuonna 1917, nuorimmat vuonna 1998. Muistikuvat ovat kaipaavia ja kipeitä; arkisia, tavallisia ja poikkeuksellisia. Tutkijoille tarinoista on rakentunut aineisto, josta kirjoitetaan näkyviin paitsi minuuksia, identiteettejä ja ajankuvia myös sukupolvia. Tutkijoita ovat kiinnostaneet kysymykset, mitä on nuoruus ja millaista on olla nuori.

Kaikki kokoelman artikkelit rakentuvat muistitiedolle ja paljolti saman keruun aineistolle, mikä tekee teoksesta yhtenäisen. Toisaalta nuoruuden tunnelmien kysyminen eri-ikäisiltä ja siten nuoruusvuosiinsa erilaisen etäisyyden päässä olevilta tekee aineistosta yhteismitattoman. Tekijät ovat tästä tietoisia ja suoran vertailun sijaan rinnastavat aikatasoja ehdottaen ja kysyen: olisiko tässä jatkuvuuksia ja tässä keskeisimpiä eroja.

Yhteisen aineiston sisällä tutkijat ovat tehneet työjakoa teemojen suhteen tai ajallisen rajauksen perusteella.

Johdanto kertoo sekä aineistoon että teoriaan liittyvät taustat huolellisesti. Teos haluaa asettua risteykseen, jossa useampi tutkimusperinne kohtaa: nuorisotutkimus, historiantutkimus ja muistitietotutkimus. Keskeisiksi käsitteiksi nousevat nuoruuden lisäksi sukupolvi, avainkokemus, muisti ja kerronta. Koska nuoruutta on tutkittu paljon instituutioiden kuten koululaitoksen näkökulmasta, tässä teoksessa otetaan tavoitteeksi lähestyä nuoruutta uudella tavalla aikalaishämmästyksenä ja muistitiedon kautta.

Antti Häkkinen aloittaa teoksen vankalla esityksellä siitä, miten suomalainen lapsi tai nuori on saanut ensikosketuksensa vallan ja hierarkioiden maailmaan, millaisia ovat nuorten ensimmäiset yhteiskuntakokemukset kuten rippikoulu- ja koulukokemukset sekä muistot ensimmäisestä työpaikasta. Taustaoletus on, että ensimmäisillä kokemuksilla on perustava merkitys yhteiskuntasuhteelle myöhemminkin. Häkkinen jakaa aineistonsa sukupolviin ja vertailee kokemuksia vanhimman nationalistisen sukupolven, keskimmäisen verkoston sukupolven ja nuorimman urbaanisukupolven kesken. Artikkelit piirtää ajallisen kaaren, muutoksen yhtenäisestä kansakunnasta jakautuneeksi ja löyhäksi, yksilöiden yhteiskunnaksi. Kun yhteiskunta oleellisesti muuttuu, myös kokemus siitä väistämättä muuttuu. Mutta kun seurataan samoja etappeja eli koulua, rippikoulua ja työelämään siirtymistä, huomataan myös näiden etappien sitkeys ja pysyvyys. Rippikoulu ei ole urbaanisukupolvelle samanlainen raja lapsuuden ja aikuisuuden välillä kuin se oli nationalistiselle sukupolvelle, mutta keskeinen nuoruuden elämys se on Häkkisen mukaan nuoremmillekin sukupolville.

Kaisa Vehkalahti keskittyy omissa artikkelissaan aineiston vanhimpiin kertoihin, 1920- ja 1930-luvulla syntyneiden nuoruus-

kuvauksiin ja erottaa keskeisimmäksi tarinamuodoksi ”työn ja puutteen tarinan”. Tämä avaintema, jossa raatamisen eetos kirjoitetaan kuuluviin, leimaa suomalaista omaelämäkerrallista kerrontaa muunkin tutkimuksen perusteella, eikä tulos yllätä. Puutteen ja kovan työnteon teeman varioimiseksi Vehkalahti tuo kuitenkin rinnalle kaksi kiinnostavaa vaihtoehtoista tarinamuotoa: opiskelun ja henkisen kasvun tarinat sekä vapaa-aikaan ankkuroituvat, huolettomat kemujen, muodin ja tanssi-iltojen muistot. Vehkalahti on koko ajan tietoinen sitoumuksistaan: kirjoitetun ja eletyn perustavasta erosta ja nuoruuden rakentuneesta, ei luonnollisesta luonteesta. Hänen artikkelinsa valaisee hyvin, miten nuoruuden on suomalaisessa kulttuurissa ymmärretty olevan sekä lineaarista kasvua ja kehitystä kohti aikuisuutta, että aikuisuuden vastakohta: huolettomuutta ja vapautta. Vehkalahti osoittaa, että nuoruus käsitteenä on historiallinen ja toisen maailmansodan jälkeinen ilmiö. 1920–1930-luvulla syntyneiden keskeinen kokemus ”nuoruudesta” on sen olemattomuus: heidän elämässään ei sellaista vaihetta ja elämäntunnetta ollut vaan lapsuudesta siirryttiin nopeasti aikuiseseen, kovan työnteon maailmaan.

Kiinnostavia temaattisia analyysejä tekevät Riikka Taavetti seksuaalisuudesta ja Mikko Salasuo, Leena Suurpää ja Janne Poikolainen nuorisokulttuurista. Fokus on seksuaalisuuteen pureutuissa omaelämäkertoissa, ystävyysuhteissa ja populaarimusiikissa. Välillä analyysi on lähiluentaa aineistosta esimerkiksi seksuaalisen heräämisen kerronnasta ja välillä kahden ajallisesti etäisen sukupolven vertailua. Populaarimusiikkia käsitellään äänilevyjen ja radion, tanssin ja soittoharrastuksen, lehtien ja fanikulttuurin syntymisen kautta. Rock-muistot 1970-luvulla syntyneiden joukossa saavat oman

osuutensa kirjassa, ja viimeistään tätä Salasuon artikkelia lukiessa miettii, missä ovat edeltävän sukupolven elokuvamuistot tai seuraavan sukupolven tietokonepeli- ja muistot. Myös vaikkapa muodista ja kuluttamisesta olisi ollut kiinnostavaa lukea. Nuorisokulttuuri rinnastuu teoksessa siis vahvasti populaarimusiikin kuluttamiseen. Painotusta voi ihmetellä, mutta myös ymmärtää: teos on myös vahvasti yhteiskuntahistoriallinen eikä pyrikään kattamaan kaikkia muuttuvia konteksteja nuoruuden kokemiselle.

Nuoruuden sukupolvet lähtee haastamaan instituutioihin nojaavaa tutkimusta, mutta palaa instituutioiden kehukseen kolmannessa osassa. Ratkaisu ei ole vain tutkijoiden mielikuvituksettomuutta vaan myös muistelijoiden valinta. Aineisto osoittaa, että työn eetos ja työelämään siirtyminen osana nuoruuden loppuvaihetta ovat keskeisiä elämää jäsentäviä tekijöitä läpi sukupolvien.

Vastapainoksi raadannan sukupolvien kokemuksille Elisa Kylkiähti kirjoittaa työstä ja työttömyydestä alle 25-vuotiaiden teksteissä. Kuten kirjoittajat läpi teoksen hän taustoittaa analyysiään yhteiskuntahistoriamme perusfaktoilla ja nostaa analyysivälineekseen identiteettiposition. Hän erottaa nuorten teksteistä kolme tapaa asemoitua suhteessa työn normiin: tähän kulttuuriseen käsikirjoitukseen, ”pakkoon”, voi suhtautua joko myöntyen, epäonnistuen tai irrottautuen, mutta aina suhteessa siihen. Sen ulkopuolelle ei ole pääsyä.

Essi Jouhki kirjoittaa keskeisestä instituutiosta, koulusta, ja keskittyy suurten ikäluokkien, 1940- ja 1950-luvulla syntyneiden kokemuksiin. Koulutaipaleensa muistavat kaikki. Vaikka esimerkiksi oppikoulun alkaminen oli monille nuoruuden alkua, oppikoulu ei suinkaan ollut kaikkien ulottuvilla. Jouhkin artikkeli tuo hyvin esiin

jälleenrakennusajan koulutusoptimismien ja tulevaisuususkon, mutta myös suuret sosiaaliset erot ja sen, miten isolla osalla 1940-luvun sukupolvesta koulutus jäi kansakoulun varaan.

Teoksen päättää Kimmo Jokisen artikkeli, jonka fokuksessa on matka nuoruudesta aikuisuuteen. Jokinen asettaa aineistonsa, Nuoruus tänään -kirjoituskutsun tuottamat 102 alle 25-vuotiaan laittamaa tarinaa, sosiaalityöiden klassikoiden kehukseen ja lukee aikuisuutumisen pohdintoja suhteessa muun muassa Ulrich Beckin normaaliografiaoletukseen, Talcott Parsonsin ydinperhesysteemiin ja Anthony Giddensin yksilöllistymisteisiin. Jokinen ei löydä aineistosta uusia teemoja vaan toteaa, että myös suomalaiset nuoret kirjoittavat opiskelun, ammatin, palkkatyön ja perheen kaltaisista asioista. Uutuus löytyy tavoista käsitellä asioita. Keskeisiä huomioita nykynuorten aikuistumisesta on siirtymän pidentyminen, joka on yleinen länsimainen ilmiö. Jokisen tulokinnan eräs anti on perheen merkityksen analyysissä. Yksilöllistymisestä ja yhteiskunnallisten siteiden löytyämisestä huolimatta perhe näyttäisi säilyttäneen paikkansa nuorten elämässä ja mielikuvissa: lapsuudenperhe on tärkeä. Toisaalta perheen perustaminen aikuistumisen mittapuuna on monelle nuorelle myös pelottava, valmiiksi kirjoitettu tylsä tavoite ja stereotypia, joka torjutaan. Monelle se on asia, joka ei vain kiinnosta (vielä). Tärkeää on opiskelu, kokeileminen ja etsiminen. Juuri opiskelu näyttää muodostavan alle 25-vuotiaan suomalaisen nuoren elämän kiinnepohjan.

Kun käänämme katseen tulevaan, voimme Jokisen tavoin kysyä, tuleeko perhevaihe myös nykynuorille 30-vuotiaana kuten tilastot ehdottavat, vai hylkäävätkö tulevat sukupolvet perinteisen aikuisuuden, palkkatyön ja perhe-elämän ja luovat muita tapoja

elää. Vastauksia *Nuoruuden sukupolvet* ei tarjoa, mutta se luo hyvän pohjan miettiä eri-ikäisten yhdessä elämistä. Teos synnyttää halun pohtia kriittisesti ei vain nuoruuden käsitettä vaan myös tapamme määrittää aikuisuus.

FT KIRSI TUOHELA
TURUN YLIOPISTO

Metsähallinnon tehostamistie johti Osaran aukeille

Antti Parpola: ”Uinuvat metsävaramme käytön piiriin”. Valtionmetsien käytön suuri murros 1939–1970. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 18. Helsingin yliopisto 2014. 172 s. ISBN 978-952-10-9133-9.

Antti Parpolan väitöskirja on tulokinta siitä, miten ja miksi valtion metsiä hallinnoinut metsähallitus muutti toimintaansa toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen vuosina 1939–1970. Tänä ajanjaksona Itä- ja Pohjois-Suomen valtion metsät liitettiin osaksi teollista puunhankintaa. Metsähallitus haivitteli tehokkuuden nimissä liikelaitoksen asemaa. Itse metsästä ja metsän käytöstä ei kirjassa kerrota, joten havumetsän tuoksua, lehtipuiden kahinaa tai sammalpeiton tuntua ei siitä löydy, miehistä sikarin haju sitäkin enemmän. Metsä on pysynyt miesten valtakuntana, ja myös tämä metsäaiheinen kirja on kovin miehinen, yhtään naista ei tekstissä mainita.

Tutkimuskirjallisuuden puolelta löytyy kymmenkunta naisen kirjoittamaa tai toimittamaa teosta. Tutkimuksessa vilahtelevat kym-

menet miehet jäävät tosin hekin kasvottomiksi, sillä lyhyitä kuvauksia, kuka kukin oli, ei kirjasta löydy. Ajanjakso talvisodasta luonnon-suojeluvuoteen 1970 saakka on pitkä. Tänä aikana Suomi muuttui agraarisesta maasta teolliseksi palveluyhteiskunnaksi. Erityisesti 1960-luku oli suurten yhteiskunnallisten muutosten vuosikymmen. Myös metsien käsittelyssä tapahtui paljon, ja metsäluonto mullistui.

Parpola sivuuttaa metsien muut kuin teolliset käyttömuodot ja toteaa valtion metsien olleen suurelta osin käyttämätön resurssi, jota oli mahdollista käyttää yhteiskunnan tarpeiden mukaan. Sodan aikana se tarkoitti energiaa ja sodan jälkeen puun teollista käyttöä. Valtion metsien varaan suunniteltiin pääpaino asuttamisessa ja sittemmin erilaisissa suojelutavoitteissa. Valtion metsät olivat usein tasapainottava tekijä yksityisten metsien ja metsäteollisuuden metsien välillä. Milloin teollisuuden ei onnistunut hankkia puuta yksityismetsistä, sen katseet kääntyivät omien metsävarojen ohella valtion metsiin tai vaihtehtoisesti tuontipuuhun.

Antti Parpola ei juuri taustoita puutavaran kysynnän voimakasta kasvua ja siihen liittyntä suomalaisen puunjalostusteollisuuden rakenteen muutosta. Toisen maailmansodan jälkeinen ja aina 1970-luvulle saakka jatkunut Euroopan talouskasvu hyödytti Suomea, joka markkinoi Euroopan yhdentvälle talousalueelle tuotteensa. Kaikenlaisen puutavaran kysyntä oli vahvaa, mutta erityisen voimakasta se oli käsitellyn puun kohdalla. Suomen puunjalostusteollisuudessa alkoi 1950-luvun lopulla laajennuskausi. Kun Suomessa tuolloin puhuttiin teollistamisesta, ei ollut lainkaan samaa, teollistiko maata yksityinen vai valtion teollisuus. Toinen edusti toisen mielestä sosialismia, ja toinen katsoi puoltavansa koko kansan etua.

Parpola ei sido kirjaansa kansainväliseen tutkimuskeskusteluun eikä teoretisoi tutkimustaan. Tiivistelmästä selviää, että hän tarkastelee resurssipuhetta. Työ lähestyy näin vääjäämättä diskurssianalyysia. Puhuntaan viitataan pitkin kirjaa, mutta viittaukset jäävät esimerkinomaisiksi. Tekijä etsii vastaukset esittämiinsä kysymyksiin pääosin metsähallinnon itsensä tuottamista asiakirjoista. Hän hyödyntää aikalaiskirjallisuutta, joitain sanomalehtiä ja tutkimuskirjallisuutta, mutta ei kerro niistä periaatteista, joilla nämä on valittu, tai miten hän on ne lukenut.

Nopea kirjallisuushaku osoittaa Parpolan käyttäneen vain osaa keskeisten toimijoiden kirjoituksista. Pelkkä Silva Fennican läpikäyminen olisi auttanut hahmottamaan monipuolisemmin muutoksia. Jostain syystä tekijä on käyttänyt maalaisliittoa vain vuoden 1950 puolueohjelmaa, vaikka ohjelmia tehtiin vuosina 1932, 1944, 1962 ja 1968 (Keskusta); SDP:ltä on mukana vuoden 1969 ohjelma, mutta ei vuoden 1952 ohjelmaa. *Suomen Luonto* -lehdestä on siiteerattu muutamia numeroita. Lähdeluettelosta puuttuvat *Lapin Kansa*, *Metsähallituksen tiedonantolehti*, *Suomen puu* ja *Metsälehti*, joihin on viitattu. Kirjallisuuden jako aikalaiskirjallisuuteen ja tutkimuskirjallisuuteen on epämääräinen. Metsähallituksen historioista vuonna 1934 ilmestynyt Martti Hertzin teos on aikalaiskirjoituksessa, mutta tutkimusajana ilmestynyt Erkki Laitakarin kirja (1960) on tutkimuskirjallisuudessa. Aikalaiskirjallisuuteen mahtuu erilaisia artikkeleita aikakausjulkaisuista käsi kirjoituksiin. Julkaisut eivät noudata vuosijärjestyksestä. Listalta puuttuu keskeisiä teoksia, kuten Urho Kekkosen *Onko maallamme varaa vaurastua?* (1952). Kirjallisuusluettelosta puuttuu useita kirjoja, joita työssä on käytetty, ja toisaalta käytettyjen teosten tiedot on osin huolimattomasti kirjattu.

Kirjan ainoa kartta on otettu tekijän aiemmasta kirjasta. Kartat pitäisi laatia jokaista teosta varten erikseen ja kunkin kirjan tarkoitusta varten. Kirjan neljä kuviota eivät noudata annettua ajanjaksoa. Tekijä on käyttänyt piirto-ohjelmaa, joka ottaa kuvioihin myös vuodet, joilta dataa ei ole. Näin kuvioihin tulee vääristymä, joka heijastuu vääjäämättä siitä tehtävään tulkinnaan.

Virheistään huolimatta teos on hyvin kirjoitettu. Tekijän omat arvot tulevat sanavalinnoissa joskus tahattomasta – mutta ei häiritsevästi – esille. Metaforat ovat ongelmallisia. Pajatson tyhjennys, joka vielä 1900-luvun lopulla oli hauska ilmaus, ei enää 2010-luvun lukijassa herätä samaa ihastusta.

Tutkimusta vie arkistoaaines ja se antaa tuloksen, jonka mukaan metsähallituksen keskeiset metsänhoitajat muuttivat aktiivisesti ja omaehtoisesti keskusviraston toimintaa puunkorjuun tehostamisen suuntaan siinä määrin, että metsän uudistaminen jäi toissijaiseksi tavoitteeksi. Seurauksena oli valtionmetsien puuston väheneminen ja kasvun hidastuminen 1950-luvulla. Tutkimustuloksena on lopulta metsähallituksen johdon oma tulkinta tapahtuneesta ja laitoksen sopeutumisesta muutokseen. Selitykseksi tapahtuneelle Parpola antaa sotavuosina syntyneen hallinnollisen ja talouspoliittisen kulttuurin, joka hänen mukaansa suosi nopeita ja itsenäisiä hallinnollisia toimijoita ja luonnon-resurssien tehokasta käyttöä. Tämän seurauksena metsien käyttö yksipuolistui, mikä puolestaan johti myöhemmin metsien käyttöä koskeviin ristiriitoihin muiden metsänkäyttäjien kanssa.

Parpolan väitöskirjan parasta antia on metsähallituksen uuden hallintokulttuurin vertaus ASON, Sotevan ja Itä-Karjalan sotilashallinnossa noudatettuun toimintakulttuuriin. Samankaltaisuus johtui toisilleen tutuista henkilöistä, jotka

luottivat tosiinsa ja olivat lisäksi so-tilaallisessa käskysuhteessa. Mieh-
het tekivät nopeita ratkaisuja tilan-
teessa, jossa toimien laillisuuden
pohdinta oli toissijainen kysymys.
Tehokkuuden nimissä tehty pää-
töksenteko liikkui osin harmaalla
alueella. Parpola on tulkinnoissaan
turhan varovainen, eikä vie päätel-
miään loppuun. Monin paikoin
hän jättää argumentaationsa va-
jaaksi.

Parpolan väitöskirja perustuu
pitkästi niin lähteiden, tutkimuskir-
jallisuuden, haastattelujen kuin
käsittelytapansakin puolesta hän-
nen Veijo Åbergin kanssa vuonna
2009 julkaisemaan tutkimukseen
*Metsävaltio: Metsähallitus ja Suo-
mi 1859–2009*. Kyseessä on kui-
tenkin erillinen, uudelleen kirjoj-
tettu teos. Parpola on lähtenyt sy-
ventämään kysymystä metsähallin-
nossa tapahtuneesta hallintokult-
tuurin muutoksesta ja niistä ratkai-
suista, jotka johtivat Pohjois- ja
Itä-Suomen valtion metsien laajoi-
hin hakkuisiin sekä niin kutsuttu-
jen Osaran aukeiden syntyyn. Kirja
herättää pakosta kysymyksen
aiemmin julkaistujen tai toisiin tar-
koituksiin tehtyjen monografioi-
den sopivuudesta väitöskirjaksi.
Kysymys on ajankohtainen histo-
riatieteessä, jossa ei ole ollut tapaa
väitellä aiemmin julkaistujen
artikkelien ja niitä sitovan joh-
dantoluvun kanssa nippu- eli artik-
keliväitöskirjalla. Vastaako tieteelli-
seksi katsottava monografia artik-
keliväitöskirjaa ja millaisin täyden-
nyksin?

FT, DOSENTTI ISMO BJÖRN
ITA-SUOMEN YLIOPISTO

Tiivis esitys suomalaisen itsemurha- tutkimuksen pitkästä historiasta

**Mikko Myllykangas: Rappeu-
tuminen, tiedostamaton vai
yhteiskunta? Lääketieteellinen
itsemurhatutkimus Suomessa
vuoteen 1985. Acta Universita-
tis Ouluensis B Humaniora 120.
Oulun yliopisto 2014. 275 s.
ISBN 978-952-62-0445-1.**

Itsemurhaa koskevaa tieteellistä
tutkimusta on tehty paljon. Emilio
Motta laski julkaisuja olleen
1600-luvulta 1880-luvun loppuun
647, joista valtaosa oli ilmestynyt
vuoden 1850 jälkeen. Norman Far-
berow listasi noin 35 000 nimikettä
vuosien 1897 ja 1967 väliltä.¹ An-
thony Giddens on väittänyt itsemur-
han olleen eniten ja läpikotaisim-
min tutkittu ja keskusteltu so-
siaalinen ongelma 1800-luvulla.²
Hakusana "suicide" tuottaa *Aca-
demic Search Complete* -lehtitieto-
kannassa lähes 50 000 osua. It-
semurha on historiallisesti tunnettu
ja tiedetty, maailmanlaajuisesti
kohdattu ilmiö, jonka biologinen,
psykologinen ja sosiaalinen tutki-
mus on ollut näiden tieteenalojen
keskeisiä ongelmia, tietyissä vai-
heissa jopa niiden ydinkysymyksiä.

Itsemurhatutkimuksen histo-
riaan kohdistunutta tutkimusta on
2000-luvulla ilmestynyt runsaasti.
Esimerkiksi *Journal of Social History*
-lehden teemanumerossa jul-

kaistiin vuonna 2013 eri maiden
kansallisen tutkimuksen historiaan
kohdistuneita artikkeleita.³ Tuo-
reista tutkimuksista tärkein on
mielestäni kanadalaisen John C.
Weaverin vuonna 2009 ilmestynyt
teos *A Sadly Troubled History: The
Meanings of Suicide in the Mo-
dern Age*. Se on paitsi laaja ja syvä-
linen sosiaalishistoriallinen tutkimus
1900-luvun alkupuolen itsemurhis-
ta myös ennen kaikkea mainio joh-
datus itsemurhatutkimuksen intel-
lektuaaliseen historiaan.⁴

Mikko Myllykankaan väitöskirja
ei ole tutkimus itsemurhasta sinän-
sä, vaan niistä erilaisista diskursiivi-
sista tavoista, joiden avulla käsityk-
siä itsemurhailmiöstä on Suomessa
tuotettu ja ylläpidetty vajaan puo-
lentoista vuosisadan ajan. Tutki-
mus on lääketieteen intellektuaa-
lista ja käytännöllistä historiaa,
mutta rajauksesta huolimatta työ
laajenee hyvällä tavalla myös filo-
sofian, sosiologian ja politiikan
kentille. Tutkimuksen struktuuri on
rakennettu kymmenien keskeis-
ten, lähinnä psykiatri- psykologi- ja
sosiologivaikuttajien varaan. Näi-
den keskeisiä tutkimustuloksia,
näkemymiä, ajattelutapojen taust-
toja ja käytäntöjä analysoidaan
muuttuvassa ja vaihtuvassa intel-
lektuaalisessa verkostossa. Työ
kontekstualisoituu, punoutuu tie-
teellisten ajattelutapojen ja yhteis-
kuntapolitiittisten suuntausten eri-
laisiin vaiheisiin, jonkin verran
myös suomalaisen yhteiskunnan
muutoksiin ja murroksiin.

Myllykangas osoittaa väitöskir-
jassaan taitavasti, miten itsemurhi-
en suhteellinen määrä on 1800-lu-
vun alusta saakka (ainakin länsi-
maissa) tasaisesti lisääntynyt. Näyt-
tää siltä, että modernisoituva, teol-
listuva ja urbanisoituva "parempi
ja edistyneempi" yhteiskunta tuot-
taa enenevässä määrin myös itse-
tuhoista käyttäytymistä. Tämä jär-

1. John C. Weaver, *A Sadly Troubled History: The Meanings of Suicide in the Modern Age*. McGill-Queen's University Press 2009, 19.

2. Anthony Giddens, *The Suicide Problems in French Sociology*. *British Journal of Sociology* 1 (1965), 3.

3. *Journal of Social History* 3 (2013).

4. Weaver 2009.

kyttävä ristiriita ei jäänyt myöskään 1800-luvun tai 1900-luvun alun aikalaistutkijoilta huomaamatta. Samanaikainen kansallisvaltioiden muotoutuminen ja eriytyminen sai tutkijat pohtimaan kansallisvaltion ruumiin tilaa, heikkoa ainesta, vahingollista kansanosaa, jota kokonaisedun nimissä tuli valvoa, jossa tapauksessa myös karsia ja leikata sosiaalidarvinismin hengessä. Tieteen edistyminen tarjosi näille moralisteille aseet ja keinot myös laskea ja tulkita paheen mitat ja määrät. Paheita olivat tieto, sivistys ja demokratia, jotka kansallisvaltioiden myötä tulivat kaupan päälle. Tutkijat saattoivat olla jopa tyytyväisiä siihen, että itsemurhien määrä lisääntyi. Olihan se merkki sivistysvaltioiden joukkoon kuulumisesta.

Sosiaalipatologinen itsemurhatutkimuksen suuntaus sai väkivaltaisen loppunsa toisessa maailmansodassa. Varsinainen ja todellinen joukkoitsemurha loi pessimistisen yhteiskuntafilosofisen suuntauksen, jossa yksilön ja yhteiskunnan välistä suhdetta alettiin pohtia kokonaan uudessa, kriittisessä merkityksessä. Erityisesti Herbert Marcuse pyrki yhdistämään marksilaisen yhteiskuntakriittisen teorian ja Sigmund Freudin psykoanalyttiset tarkastelut, luoden tieteellistä pohjaa 1960-luvulla länsimaissa levinneelle kriittiselle psykososiaaliselle suuntaukselle, ”vapauden psykiatrialle”, ja itsemurhatutkimuksen poliittisille tulkinnoille. Sosiologia haastoi psykiatrian, relativistiset ja liberalistiset itsemurhakategoriat tulivat kilpailemaan moralististen tulkintojen ohuen.

Mylykankaan paljon siteeraamalta Ian Marshilta ilmestyi toissa vuonna tärkeä artikkeli *Journal of Social History* -lehdessä. Sen keskeinen ajatus on se, että historia-tiede on toiminut apuvälineenä, kun modernia itsemurhateoriaa on kehitetty. 1800-luvun teoreetikot käyttivät esimerkkeinä historialli-

sesti kuuluisia henkilöitä, joiden itsemurhatapausten avulla subjekti-sitoutunutta teoriaa kehitettiin. Erytynyt itsemurhaajan subjekti-teetti rakentui tyypittelyn, luokittelun ja laskennon varaan. Myöhemmissä tutkimuksissa tämän varaan rakennettiin ja itsemurhaajan subjektiteetti vahvistui paradigmaattiseksi lähestymistavaksi.⁵

Mylykankaan tutkimuksen ansiona on, että kirjoittaja on tutkimuksessaan pyrkinyt ottamaan etäisyyttä kaikkein yksinkertaisimpiin medikalisaatio- ja repressiomalleihin, joista esimerkkejä olisi ollut tarjolla aivan riittävästi. Itsemurhatutkimusalan tutkimuksellista kenttää tarkastellaan tässäkin mielessä auktoriteettien ja tutkijoiden itsensä näkökulmasta, purkaen tarkasti ajattelumalleja ja tilanteita. Tarina rakentuu aidosti alan toimijoista, heitä ei väkisin lokeroida suuren kertomuksen osaksi. Tällä tavoin myös kehityksen monet ristiriidat ja päällekkäisyydet tulevat näkyviksi. Toisaalta työn rajaaminen lähtökohtaisesti lääketieteelliseen itsemurhatutkimukseen on hieman ongelmallista, koska tutkimuskauden lopulla näkökulma ei pysy raameissaan. Se levenee monelle muulle tieteenalalle.

Väitöskirjan tärkeimmät tulokset liittyvät vahvasti ja luotettavasti argumentoituun itsemurhatutkimuksen intellektuaaliseen historiaan. Mylykangas osoittaa, että suomalaisen itsemurhatutkimuksen historia jakaantuu teoreettis-metodologisten valintojen osalta kolmeen kauteen. Ensimmäisen lähtökohtana oli siveellisyystilastotieteellinen (moraalitulastollinen) analyysi, jolla pyrittiin ensimmäistä kertaa historiassa tieteellisesti hahmottamaan ilmiön erilaisia piirteitä. Itsemurhat nähtiin joko yksilöl-

lisen hulluuden tai kollektiivisen rappeutuman tuloksena. Toisessa vaiheessa itsemurhatutkimuksessa vaikuttivat samaan aikaan monet erilaiset mallit, mutta tilastotiede oli edelleen keskeisessä roolissa. Yksittäiset tutkijat tukeutuivat jo psykoanalyttisiin tulkintoihin tai anatomiseen konstituutiooppiin, mutta matka kohti mielen tutkimista oli jo alkanut. Kolmas vaihe alkaa noin 1960-luvulla. Psykoanalyttinen ja psykodynaaminen tutkimus hakivat itsemurhan syytä mielen tiedostamattomista syövereistä, epävakaisesta tunne-elämästä tai vieteistä, joiden vaikutusta sosiaalisten suhteiden ongelmat lisäsivät. Tämän suuntauksen rinnalle kehittyi 1970-luvulla sosiaalipsykiatrinen suuntaus, joka siirsi radikaalilla tavalla katseen ihmisen mielen alueelta ympäröivään yhteiskuntaan. Itsemurhatutkimuksen teoreettinen kenttä laajeni ennen kaikkea määrällisesti, mutta myös hyppäsi toisten tieteen alueelle.

Mylykangas osoittaa, että kolme eri jaksoa leimasi oma intellektuaalisen kiinnostuksen kohteensa ja vaikuttajatahonsa. Ensimmäisen vaiheen englantilaisista ja ranskalaisista esikuvista siirryttiin saksalaiseen tiedemaailmaan, ja toisen maailmansodan jälkeen muotiin tuli angloamerikkalainen tutkimus. Maantieteellisten painopisteiden muutos seurasi tieteellisen keskustelun kulloistakin keskuspaikkaa ja paradigmaattista keskusta. Suomi oli tässä suhteessa hyvin mukana tieteellisen keskustelun eturintamassa, vaikka ehkä enemmänkin hiljaisena yhtiömiehenä kuin etulinjan nobelisteina. On huomattava, että samaa kaavaa seurasivat monet muutkin tieteet, sosiologia ennen kaikkea. Halutessaan voisi nähdä tässä tieteenhistoriallisen kertomuksen positivismin valta-asemasta, sitä täydentävästä uuspositivismista, kriittisestä teoriasta ja viimein konstruktivismista.

5. Ian Marsh, *The Uses of History in the Unmaking of Modern Suicide*. *Journal of Social History* 3 (2013).

Johtopäätöksien esittämisen suhteen olisin toivonut jonkin verran enemmän vertailua. Näyttäisi siltä, että myös itsemurhatutkimuksen eurooppalainen kokonaisvirta noudatti melko uskollisesti Suomen tapauksen kaltaista reittiä. Moraalistatistiikkaa, rappioselitystä seurasivat konstituutio-oppi ja psykoanalyysi, näitä taas toisen maailmansodan jälkeen psykodynaaminen tutkimus ja viimein sosiaalipsykiatria. Itsemurhien vastustamisen keinoina uskonnollinen ja moraalinen valistus olivat keinoja, joiden avulla syntyi ja pahuutta torjuttiin koko Euroopassa 1800-luvulla ja vielä myöhemmin. Yksilöterapiat muuttuivat 1900-luvun lopulla ennaltaehkäiseväksi kansanterveystyöksi, samaan aikaan kun koko itsemurhan käsite laajeni. Mielestäni kansainvälistäkin mainetta saaneen Veli Verkon tutkimuksiksi olisi voitu arvioida vielä erikseen mahdollisena valtavirrasta poikkeamisena. Samoin 1970-luvun radikaalipsykiatria, jolla toki olla kannattajia Euroopassa ja Yhdysvalloissa, olisi kokonaisen oman tutkimuksensa arvoisen selvä valtavirtapoikkeama.

Kaiken kaikkiaan työ on kuitenkin ansiokas lisä suomalaisen tieteen historiaan, psykologian ja psykiatrian vaiheisiin sekä erityisesti itsemurhan ymmärryksen ja käsitteellistämisen monimutkaisiin linjoihin. Työ on omien lähtökohdiansa mukaisesti rakennettu erittäin huolellisesti, jopa tarkasti. Paikoitellen ja parhaimmillaan teksti on veitsenterävää, voisi sanoa jopa kirurgista. Se perustuu laajaan kirjalliseen, joskin pitkälti vain suomalaiseseen aineistoon. Työllä on paljon sanottavaa kansainväliseen keskusteluun. Toivottavasti näin tärkeä anti välittyy tulevina kansainvälisinä artikkeleina.

FT, DOSENTTI ANTTI HÄKKINEN
HELSINGIN YLIOPISTO

Itellan ja Soneran esihistoria

Pasi Nevalainen: Virastosta liikeyritys. Posti- ja telelaitoksen muutosprosessi 1930–1994. Jyväskylä Studies in Humanities 234. University of Jyväskylä 2014. 337 s. ISBN 978-951-39-5932-6.

”Telehallinnot kaikkialla maailmassa seuraavat tarkoin rautarouva Thatcherin suunnitelmia myydä British Telecom”, Suomen posti- ja telelaitoksen pääjohtaja Pekka Tarjanne maalaili toukokuussa 1984. Tämän myötä ”uinuvat telehallinnot” olivat havahtuneet huomaamaan ”oman kuolevaisuutensa”. Posti- ja telelaitoksen johto ei hallinnut päätyä mullan alle. Virastosta tuli liikelaitos ja sittemmin yritys. Pasi Nevalainen tarkastelee Jyväskylän yliopistossa tehdyssä väitöskirjassaan posti- ja telelaitoksen muodonmuutosta. Opinnäyte tarjoaa tiedeyhteisölle ja suurelle yleisölle oleellista uutta tietoa julkisen sektorin viime vuosikymmenien reformeista.

Ensimmäisen maailmansodan ja 1970-luvun välisenä aikana valtion rooli vahvistui vähitellen useimmissa Euroopan maissa. Öljykriisien myötä tuuli kääntyi. Jähmeiksi syytettyjä virastoja muutettiin yrityksiä, uusia johtamismenetelmiä otettiin käyttöön, toimintaa saneerattiin ja järjesteltiin uudestaan. Monet valtionyrietykset siirtyivät yksityiseen omistukseen. Julkisen vallan haltuun jääneet organisaatiot taas alkoivat muistuttaa monella tapaa liikeyrityksiä. Uusia hallintomalleja kuvaamaan syntyi kokonaan uusia käsitteitä, kuten *New Public Management*, mikä on käännetty esimerkiksi uudeksi julkisjohtamiseksi. Uusliberalismin voittokulusta on myös puhuttu paljon, usein kriittiseen sävyyn.

Nevalainen siteeraa tunnettua brittitutkijaa Robert Millwardia, joka on kutsunut deregulaatiota ja yksityistämistä ”yhdeksi vuosisadan suurimmista muutosvoimista”. Nevalaisen väitöskirjan painopiste on viime vuosikymmenien kuvauksessa, jolloin nuo ”suuret muutosvoimat” nousivat pintaan ja alkoivat myllertää vanhoja rakenteita.

Mutta miten ja miksi muutokset ovat tapahtuneet? Ideologisesti lautuneita vastauksia näihin kysymyksiin on tarjolla runsaasti, mutta tutkittua tietoa vähän. Nevalainen toteaa perustellusti, että teoreettinen keskustelu ”tarvitsee kiipeästi kyllin yksityiskohtaista, vahvaan empiiriseen näyttöön nojautavaa tutkimusta haastajakseen”. Väitöskirjassaan Nevalainen paikkaa ansiokkaasti tätä empiriavajetta Suomen kontekstissa tarkastelemalla huolellisesti yhden keskeisen ja suuren laitoksen muutoksia.

Posti- ja telelaitoksen valinta tutkimuskohteeksi on perusteltu. Laitos tuotti yhteiskunnallisesti tärkeitä palveluja ja työllisti valtavan määrän ihmisiä, 1980-luvun alussa peräti 45 000. Teknologian kehitys, taloudelliset vaikeudet, taantumakaudet ja valtionrajojen maldatuminen pakottivat posti- ja telelaitoksen johdon etsimään keinoja sopeutua muuttuviin oloihin. Ei siis ihme, että siitä tuli eräänlainen ”muurinmurtaja”, kuten Nevalainen kirjoittaa. Valtion virastosta tuli ensin liikelaitos ja sitten yritys, ja lopulta se jakaantui kahdeksi sellaiseksi eli kasvavalla telealalla toimivaksi Soneraksi ja Itellanakin välillä tunnetuksi Suomen Postiksi. Viimeisiä vaiheita Nevalainen tarkastelee työnsä epilogissa.

Vastaavat laitokset muissa maissa kävivät läpi samankaltaisen prosessin. Päätöksentekijät reagoivat samoihin haasteisiin, mutta he myös seurasivat tarkoin toistensa toimintaa ja lainasivat hyvältä vaikuttaneita tai sellaisiksi oletettuja toimintamalleja. Nevalainen osoittaa, että joissain tapauksissa uusi-

beraaleilta vaikuttaneet uudistukset olivat suomalaistoimijoiden näkökulmasta eräänlaisia kansallisia puolustustoimenpiteitä, joilla pyrittiin pitämään telekenttä ja sen kannattavimmat osat omissa käsissä. Posti- ja telelaitoksessa pelättiin, että ulkomaiset jätit tai yksityiset kotimaiset yritykset kaappaisivat teknologian kehityksen luomat ja kasvattamat sektorit. Uudistuksille löytyi tukea vasemmaltakin, koska siellä uskottiin niiden avulla voitavan vahvistaa laitosta ”kermankuorijoiksi” haukuttuja kilpailijoita vastaan. Viraston SKDL-taustainen talousylijohtaja nousi uudistajien eturiviin.

Nevalainen ottaa vauhtia aina 1930-luvulta asti. Tämä osoittautuu perustelluksi valinnaksi. Tutkimus murentaa kuvaa vanhakantaisesta, muuttumattomasta virastosta, joka joutuu uusliberaalien uudistusten kohteeksi. Johtoa ärsyttäneitä jäykkyyksiä oli, mutta kyseessä ei ennen 1980-lukua ollut stabiili ”tsaristinen” organisaatio vaan pikemminkin jatkuvasti muuttuva laitos. Toki tahti oli hitaampi kuin myöhemmin. Lyhyesti sanoen Nevalainen kytkee viime vuosikymmenien kiihtyvät muutokset kiintoisesti hallintouudistusten pidempään jatkumoon. Hän tarkastelee ”miksi laitos alun alkaen oli virasto, miksi se pysyi virastona ja miksi aikalaiset halusivat muuttaa viraston liikeyritykseksi”.

Vaikka Nevalaisen tutkimuksen keskiössä on posti- ja telelaitos, hän tarkastelee laajemmin julkisen sektorin ja sen organisaatioiden historiaa. Tutkimuksessa kuvataan yllättävän monissa kohdin yksityiskohtaisesti Valtionrautateiden historiaa. Lähempi tarkastelu onkin pääosin perusteltua, sillä posti- ja telelaitoksen ja VR:n historia kietoutuu monin tavoin toisiinsa.

Nevalainen on pyrkinyt avaamaan päätöksenteon ”mustaa laatikkoa” eli selvittämään kuka ajoi uudistuksia ja miten. Tutkimus osoittaa esimerkiksi, että laitoksen

johto lobbasi määrätietoisesti poliittisia päätöksentekijöitä liikelaitosuudistuksen taakse ja onnistui hankkimaan sille ammattiyhdistysliikkeen tuen. Johto nousee siis toimijana esille. Tätä hienojakoisempaan analyysiin tutkimuksessa ei yleensä päästä, todennäköisesti lähteiden luonteen vuoksi. Hallintokoneiston sisällä kun ei ole tapana korostaa yksittäisten virkamiesten roolia tai näiden välisiä kiistoja. Poliittisella kentällä tilanne on toinen.

Tutkimus on sidottu yleiseen teoreettiseen keskusteluun instituutioiden muutoksesta, mutta viittaukset uusliberalismia koskevaan kirjallisuuteen ovat harvinaisempia. *New Public Management* (NPM) -käsite ohitetaan nopeasti. Molemmat käsitteet ovat toki poliittisesti ja ideologisesti latautuneita sekä hieman epämääräisiä, mutta yksityistämistä ja hallintouudistuksia on kansainvälisessä keskustelussa hahmotettu usein juuri niiden avulla. Tältä osin Nevalaisen teoksen antia täydentää ja laajentaa Helsingin yliopistossa juuri hyväksytty Ville Yliaskan väitöskirja *Tehokkuuden toiveuni: Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Nevalaisen ja Yliaskan väitöskirjat julkistettiin lähes samaan aikaan, joten niiden tekijöillä ei ollut mahdollisuutta ottaa huomioon toistensa tutkimustuloksia.

Nevalainen on kiitettävällä ahkeruudella käynyt läpi suuren määrän posti- ja telelaitoksen ja muun julkisen sektorin piirissä syntyntä lähdeaineistoa. Tutkijan kirjoitustapaa tosin hallitsee turhan paljon hänen käyttämilleen lähteille ominainen kankea hallintokieli, jossa esimerkiksi yksittäisten toimijoiden vaikutus on usein häivytetty passiivi-ilmaisujen taakse. Tutkimusta joutuu ajoittain lukemaan hyvin tarkkaan, jotta hahmottaa kaikki muutosprosessien keskeiset juonteet. Ahkera löytää ne silti. Kiireinen lukija voi ammen-

taa oleellisen työn erinomaisesti englanninkielisestä tiivistelmästä.

FT, PROFESSORI NIKLAS JENSEN-ERIKSEN
HELSINGIN YLIOPISTO

Historialliset televisiosarjat analyysissä

Jenni Hokka: Kakkoselta kaille kansalle. Kuulumisen politiikka YLE TV2:n arkirealistisissa sarjoissa. Tampere University Press 2014. 324 s. ISBN 978-951-44-9363-8.

Jenni Hoka väitöskirjan tutkimuskohteena on suomalaisen televisiodraaman historia – tarkemmin seitsemän Yleisradion TV2:n sarjaa: Heikki ja Kaija, Rintamäkeläiset, Tankki täyteen, Reinikainen, Sisko ja sen veli, Fakta homma ja Kyllä isä osaa. Näiden sarjojen kautta Hokka tutkii, millaista ”kuulumisen politiikkaa sarjoissa ja sarjojen kritiikeissä on harjoitettu”.

Hoka tutkimus jatkaa Tampereen yliopiston viestinnän, median ja teatterin yksikössä viime aikoina lisääntyntä mediahistoriallista tutkimusta. Televisiodraaman tutkimuksella on televisiotutkimuksessa tuki historiaa kansainvälisesti jo journalistisen tv-kritiikin ja taiteentutkimuksen perinteestä ammentaneesta tutkimuksesta 1970-luvulta lähtien. Varsinkin 1980-luvulla viestinnätutkimuksessa vallalle tulleen kulttuuritutkimuksen vaikutus televisiodraaman tutkimuksessa on ollut merkittävä.

Hoka tutkimus on sijoitettavissa viimeksi mainittuun traditioon, mutta näkökulmassa on myös yhteiskuntatieteellinen ote, ja siinä voi nähdä avauksia uudenlaisen

lähestymistapaan. Tätä ilmenee etenkin teoreettisessa viitekehyyksessä, jota Hokka kutsuu ”kuulumisen politiikaksi”. Siinä ollaan kiinnostuneita identiteeteistä, sukupuoliesta ja luokasta – edelleen ajankohtaisia käsitteitä mediatutkimuksessa. Uudenlaista lähestymistapaa voi nähdä siinä, että lähinnä brittisosialogi Nira Yuval-Davisin kehittämä idea kuuluu poliittikasta sovelletaan televisiosarjoihin.

Tutkimuksessa tarkastellaan TV2:n tv-sarjoja 1960-luvulta 1990-luvulle. Periodista rajausta Hokka perustelee sillä, että vuoden 1993 kanavauudistuksen jälkeen suomalainen television draamatuotanto muuttui. Tosin viimeinen käsiteltävä sarja on 1990-luvun puolivälistä. TV2:n tuotantoon rajaamisen hän perustelee sillä, että haluaa keskittyä julkisen palvelun Yleisradioon (TV1:llä ei tehty draamasarjoja ennen kanavauudistusta). Toisaalta myös draamasarjoja tuottava MTV joutui tuolloin määrittelemään toimintaansa vahvasti yleisradioihanteiden (ja säännösten) mukaan, joten rajauksen olisi voinut tehdä myös toisin.

Aineisto on siinä mielessä hiukan yksipuolista, että Heikki ja Kaija sekä Rintamäkeläiset ovat samojen tekijöiden tuotantoja. Mukana on myös peräti kolme englantilaisperäisen Neil Hardwickin luomaa sarjaa, joista yksi (Reinikainen) on vieläpä toisen *spin off* eli jatkotuote. Sarjoista useat ovat leimallisen tamperelaisia. Vaikka Hokka tarkastelee tätä ”tamperelais- ja kakkoslaisuusdiskurssia” erikseen, olisi ollut ehkä selkeämpää keskittyä pelkästään siihen. Silti kysymyksenasettelua ei olisi tarvinnut juuri muuttaa.

Tutkimuskysymys jakautuu kolmeen alalajiin: kuulumisena luokkaan, sukupuoleen ja hyvinvointivaltioon. Vaikka nämä kaikki ovat osa länsimaista modernisaatiota, ne ovat kuitenkin varsin erillisiä yhteiskunnallisia ilmiöitä. Tämän

vuoksi Hokka ei onnistu luomaan kovin yhteistä johtopäätöstä tutkimukselleen. Tutkimusta olisi jämäköittänyt keskittyminen johonkin mainituista lähestymistavoista.

Lisäksi teoreettinen viitekehys pitää sisällään runsaasti käsitteitä, jotka hautaavat kysymyksenasettelua. Tutkimus viljee erilaisia käsitteitä, kuten identifikaatio, sosiaaliset sijainnit, sosiaalinen iterepellaatio, sosiaaliset kategoriat, habitus, diskurssit, luokkaisuus, performatiivisuus, kehystäminen ja niin edelleen. Teoriatiljely on joutanut muun muassa seuraavanlaisiin lauseisiin: ”Performatiiviset käytännöt, jotka kutsuvat kuulumaan, ovat ajan kuluessa ritualisoituja ja sedimentointuneita. Koska ne rakentuvat diskurssien siteraaamisen ja toistamisen prosessille, ne perustuvat historiallisuudelle ja saavat siitä voimansa.” (s. 21) Tarkoitus kai lienee sanoa, että vaikka televisiosarjojen arvomaailma pyrkii esittämään asiat luonnollisina ja muuttumattomina, ne kuitenkin muuttuvat historiallisen kontekstin vaikutuksesta.

Vaikka käsitteet soveltuvat tutkimuksen lähestymistapaan, ne myös hajottavat sitä ja luovat vaikutelman, että tutkija haluaa laittaa kaiken mahdollisen tietämänsä akateemisen keskustelun tutkimukseensa – ei niin harvinainen ilmiö väitöskirjoissa. Tutkimusta olisi jämäköittänyt keskittyminen tutkimuksen avainkäsitteisiin ja muun keskustelun mainitseminen esimerkiksi alaviitteissä.

Hokka sijoittaa tutkimuksensa ”osaksi mediahistoriallista tutkimusta, ja erityisesti osaksi populaarin television historiallista tutkimusta” (s. 28). Tutkimuksen olisi voinut asemoida myös mediahistorian sukupolvi-ajatteluun (ensin kirjoitetaan instituutiotasolla, sitten sisällöistä ja sen jälkeen sosiaalilistoriallisesti), joita muun muassa brittiläinen viestinnäntutkija Paddy Scannel kansainvälisesti ja Raimo Salonkangas Suomessa

ovat määrittäneet. Hokan tutkimus sijoittuu toiseen, osin myös kolmanteen polveen. Muutamia kysymyksenasettelun kannalta keskeisiin asioihin liittyviä tutkimuksia olisi voinut hieman enemmän avata. Etenkin luokan käsitteestä ovat viime aikoina Suomessa kirjoittaneet runsaasti sosiologit Juho Saari ja Jani Erola. Myös 1990-luvun lamasta on paljon tuoreehkoa tutkimusta.

Aineiston analyysissä on käytetty useaa metodia. Televisiosarjojen kriittisissä käytetään kehystämistä ja diskurssianalyysiä. Metodit ovat aineistoon soveltuvia ja Hokka osaa niitä myös käyttää. Koska lehtikriitikkejä on suhteellisen runsaasti, tulee mieleen, olisiko niihin voinut soveltaa myös jonkinasteista sisällönanalyysiä, joka olisi tuottanut myös kvantitatiivisuonteisia tuloksia. Esimerkiksi kehysten suhteellista ilmenemistä olisi voinut havainnollistaa numeraalisesti. Ne olisivat tarjonneet ehkä myös ohjaavia tuloksia syvemmälle laadullisemmalle analyysille. Vaikka tutkimuksessa keskitytään tekstianalyysiin, draaman tekijöiden ja näyttelijöiden haastattelut olisivat saattaneet tuoda paitsi uutta tietoa, myös toisenlaista näkökulmaa. Haastattelut ovat varsin yleisiä televisiohistoriantutkimuksessa, mutta tässä niiden poisjättämistä ei perustella mitenkään.

Toinen analyysimetodi keskittyy analysoimaan sarjojen puvustusta ja lavastusta. Tämä osio on työn parasta antia, koska näkökulmaa ei ole paljon hyödynnetty suomalaisessa mediatutkimuksessa. Lisäksi sen kautta tehty lähiluku on toteutettu oivaltavasti.

Sukupuoleen ja hyvinvointivaltioon kuulumista analysoidaan sarjojen henkilöhahmojen kautta. Lähestymistapa on hedelmällinen, tosin varsinkin tässä osiossa jotkin gender-tutkimuksen käsitteet, kuten ”homososiaalinen diskurssi” Rintamäkeläisissä, tuntuvat päälle liimatuilta ja anakronistisilta. Toi-

saalta Rintamäkeläisten analyysi 1970-luvun konsensuskontekstissa ja muussa 1970-luvun poliittisessa kulttuurissa on oivaltava.

Hokka toteaa tutkimuskohteensa intertekstuaalisuuden – kuinka sarjat lomittuvat kulttuuriseen kenttään. Tämä tulee ilmi etenkin ansiokkaasta televisiokritiikin analyysistä. Tämän toteaminen olisi kuitenkin ollut havainnollisempaa, jos muu analyysi olisi laitettu keskustelemaan enemmän lomittain aikalauskritiikin kanssa. Toisin sanoen, tutkimus olisi kaivannut enemmän historiallisen metodin mukaista tapaa analysoida monenlaisia lähteitä ja punnita niiden arvoa ja roolia kokonaisuutena. Tällainen lähestymistapa olisi tuonut tutkimukseen sen kaipaamaa virtaviivaisuutta.

Joka tapauksessa Hokka tuo esiin hyvin sen, kuinka historiallinen konteksti vaikuttaa käsityksiin sellaisista käsitteistä, kuten luokka, hyvinvointivaltio ja sukupuoli. Vaikka sukupuolentutkimuksen käsitteiden soveltaminen aineistoon on väliillä keinotekoisia, tuottaa Hokan analyysi monia mielenkiintoisia tuloksia. Esimerkiksi

Heikki ja Kaija -sarjan työväenluokkaisuus ei yhtäkkiä olekaan relevanttia 1960-luvun reporadiolaisessa diskurssissa, koska sarja ei puutu makrotason yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Toisaalta tarvetta hyvinvointivaltion määrittelyyn ei ole juuri sen ”kulta-aikana” 1970–1980-luvuilla; se on vasta meidän aikamme ilmiö.

Työ tuo niin ikään hyvin esiin sen, kuinka tietyt suomalaiseseen televisiodraamaan liittyvät piirteet säilyvät, mutta myös muuttuvat vuosikymmenten saatossa. Tutkimus sisältää lopulta varsin vahvaakin argumentaatiota, kuten: ”Hyvinvointivaltion edetessä luokkaraajat näyttävät olevan jo katoamassa, mutta sen muretsa ne jälleen palaavat.” Tai sen, kuinka Tankki täyteen -sarjan kohdalla toistettiin 1800-luvun sivistyneistön luomaa myyttiä suomalaisten ”metsäläisyydestä”. Viimeksi mainittu teema ilmenee etenkin lehtikritiikissä, joka puuttuu tamperelaisarjojen kansanomaisuuteen. Hokka analysoi keskustelua esimerkiksi osana laajempaa sivistyneistön ja rahan välistä sosiaalishistoriallista jatkumoa.

Tutkimuksen rakenne on suhteellisen selkeä, tasapainoinen ja johdonmukainenkin. Isoin ongelma sisällysluettelossa ovat otsikot, jotka kertovat myös kysymyksenasettelun tiivistämistarpeista. Ne ovat nimittäin turhan kryptisiä: niissä pyritään kertomaan kaikki, mutta lopulta lukijan on vaikea saada kuvaa, mitä niissä käsitellään. Toisin sanoen otsikot olisivat kaivanneet huomattavaa yksinkertaistamista. Kieli on pääosin moitteetonta, tosin väliillä termien vyöryttäminen tekee tekstistä raskasta luettavaa.

Kaiken kaikkiaan *Kakkoselta kaikelle kansalle* on huolellisesti tehty ja se tuo uutta tietoa suomalaisen television historiasta. Etenkin televisiosarjojen lavastuksen ja puvustuksen analysointi on uutta ja oivaltavaa. Tutkimuksen voi nähdä avauksena myös muuhun analyysiin ”kuulumisen politiikasta” suomalaisessa televisiossa ja mediassa laajemminkin.

FT, DOSENTTI JUKKA KORTTI
AALTO-YLIOPISTO
HELSINGIN YLIOPISTO